

Een boer en Meester Marten

Een kritische editie en analyse van een Middelnederlandse
dramatekst

Universiteit Utrecht
Nederlandse Taal- en Cultuur
Begeleidster: D. van der Poel
03-07-2014

Eva Kuijlenburg
3848116

Samenvatting

Deze scriptie bevat een kritische editie en analyse van de rederijersklucht *Een boer en Meester Marten*. In de inleiding staat informatie over de bron van deze klucht en de aanleiding tot het maken van de editie. Daarnaast wordt aangegeven op welke manier het idee voor deze scriptie tot stand is gekomen en wordt verteld dat er onder andere een cultuurhistorische notitie is geschreven.

Deze notitie is gericht op Meester Marten, omdat hij een gecompliceerd personage is. Hij wordt onderzocht in het licht van de medische wereld en als personage in een klucht. Meester Marten blijkt geen echte medicus te zijn, maar ook geen kwaadaardige bedrieger. Hij is eerder een pragmaticus die een beloning voor zichzelf regelt dan iemand met kwade bedoelingen.

Bij de cultuurhistorische notitie wordt gebruik gemaakt van een boek van Huizenga (2003), een medioneerlandicus, een boek van Renckens waarvan de inhoud als dissertatie geschreven is (2004) en een artikel van Kramer (1993) over het personage van de kwakzalver in rederijerskluchten.

Vervolgens wordt een opvoeringsanalyse uitgevoerd waaruit blijkt dat men voor deze klucht enkele rekvisieten nodig gehad kan hebben en dat Meester Marten en de vrouw enkele malen de vierde wand doorbreken. Daarnaast wordt de mogelijkheid onderzocht om een dubbelrol te gebruiken en de personages van de buurman en de waardin door één persoon te laten spelen. Uit een zeer kort onderzoek blijkt dat dit mogelijk is, maar in de tekst worden hier geen aanwijzingen voor gegeven. Bij de opvoeringsanalyse wordt gebruik gemaakt van twee artikelen van Hummelen (2001 en 1989) en een boek van Kramer (2009).

In de paragraaf 'Tot slot' staat een samenvattende afsluiting waarin nogmaals de vraagstelling en resultaten van het onderzoek zijn beschreven.

De kritische editie van *Een boer en Meester Marten* is gebaseerd op een diplomatische editie van Hüsken, Ramakers en Schaars (1997) en is verantwoord in de paragraaf 'Verantwoording van de editie'. De editie richt zich op eerstejaarsstudenten Nederlandse Taal- en Cultuur en wil het deze lezers zo gemakkelijk mogelijk maken. Om die reden staan de emendaties in een aparte paragraaf ('Emendaties') en staan de geëmmende vormen van deze woorden in de tekst.

Inhoudsopgave

Inleiding	pp. 4-5
Kritische Editie	pp. 6-24
Meester Marten van twee kanten	p. 25
- Meester Marten als medicus	pp. 25-28
- Meester Marten als personage in een klucht	pp. 28-31
Scène-indeling	pp. 32-34
Opvoerinsanalyse	p. 35
- De stelling	p. 36
- De analyse	pp. 36-41
Tot slot	p. 42
Emendaties	p. 43
Verantwoording van de editie	pp. 44-45
Literatuuropgave	p. 46

Inleiding

Drie jaar geleden ben ik begonnen met de opleiding Nederlandse Taal- en Cultuur met als doel een goede basis te creëren voor een baan in de uitgeverswereld. Tijdens mijn studie heb ik veel interessante cursussen gevolgd, maar het meeste plezier heb ik gehad tijdens de cursussen van Middel nederlandse Letterkunde. Na het tweede blok in mijn derde studiejaar heb ik tijdens de cursus 'Podiumkunst' vernomen dat een mogelijkheid bestond om als scriptie een editie te maken van een Middel nederlandse tekst. Dit leek mij een erg interessante uitdaging, omdat ik wilde ervaren hoe een editor teksten over kan brengen op een bepaalde doelgroep en hoe het voelt om zelf een editie te maken. Om mij hierop voor te bereiden heb ik de cursus 'Lezen en laten lezen' gevolgd en deze kennis heb ik gecombineerd met opgedane kennis uit de cursus 'Podiumkunst', waarin verschillende manieren werden aangeleerd om een Middel nederlandse dramatekst te onderzoeken. Deze twee vakken vormden samen een goede voorbereiding voor het maken van een eigen editie van een Middel nederlandse klucht. Hierbij heb ik mijn enthousiasme voor Middel nederlandse dramateksten en mijn wens om later bij een uitgeverij te werken, samengevoegd tot één afstudeeronderzoek. Door het maken van deze editie hoop ik bij mijn doelgroep, eerstejaarsstudenten Nederlandse Taal- en Cultuur, interesse aan te wakkeren voor een leuk en fascinerend onderwerp.

Het resultaat hiervan is deze editie van *Een boer en Meester Marten*, een Middel nederlandse klucht die is toe te schrijven aan de Haarlemse rederijderskamer De Pellicanisten. Het werk van deze rederijderskamer bestond uit 147 dramateksten en deze zijn in 14 banden overgeleverd, waarvan er helaas 3 vermist zijn.¹ Van de werken van deze rederijderskamer hebben Hüsken, Ramakers en Schaars diplomatische edities en facsimile edities uitgegeven, waar ik dankbaar gebruik van heb gemaakt. *Een boer en Meester Marten* is te vinden in deel 7 Boek G² van deze reeks en naast deze klucht zijn er nog 19 andere 'sotte cluijten' in deze editie opgenomen. Slechts 4³ van deze kluchten zijn nog niet eerder uitgegeven en Hüsken, Ramakers en Schaars menen dat dit zou kunnen komen door 'tamelijke scabreuze uitlatingen van sommige personages'.⁴ Het feit dat er van *Een boer en Meester Marten* nog geen kritische editie bestond, heeft mij de gelegenheid geboden om opgedane kennis in de praktijk te brengen en te proberen een goede kritische editie te verzorgen voor de door mij gekozen doelgroep.

Het bezorgen van een editie voor eerstejaarsstudenten is anders dan het bezorgen van een editie voor specialisten op het vakgebied. Niet alleen de taal waarin geschreven werd verschilt met de huidige taal, ook maatschappelijke en culturele onderwerpen kunnen voor niet-specialisten verwarring opleveren. Ik heb er daarom voor gekozen een cultuurhistorische notitie te schrijven over Meester Marten, een personage dat wordt aangeduid als 'Een quacksalver' in de lijst met personages. Meester Marten laat meerdere gezichten zien en is een gecompliceerd personage. Om die reden heb ik er voor gekozen hem verder te onderzoeken in een cultuurhistorische notitie. Allereerst onderzoek ik hem in het licht van het medisch veld en vervolgens onderzoek ik hem als personage in een rederijdersklucht.

---

¹ W.N. Hüsken, B.A. Ramakers & F.A. Schaars (reds.) (1992) *Trou moet blijcken: bronnenuitgave der Haarlemse rederijderskamer 'de Pellicanisten'*. Deel 1: Boek A. Assen: Uitgeverij Quarto, p. 7. Ook beschikbaar via de DBNL.

² W.N. Hüsken, B.A. Ramakers & F.A. Schaars (reds.) (1997) *Trou moet blijcken: bronnenuitgave der Haarlemse rederijderskamer 'de Pellicanisten'*. Deel 7: Boek G. Assen: Uitgeverij Quarto, pp. 135-164. Ook beschikbaar via DBNL.

³ In 2014 heeft J. Stuart van de klucht *Lichtekoij* een editie gemaakt tijdens haar afstudeeronderzoek. Vandaar dat er nog 4 kluchten niet uitgegeven zijn in plaats van de 5 die Hüsken, Ramakers en Schaars noemen.

⁴ W.N. Hüsken, B.A. Ramakers & F.A. Schaars (1997), p. 8.

Het lezen van Middelnederlandse dramateksten verschilt bovendien met het lezen van bijvoorbeeld een Middelnederlandse ridderroman en hier schenk ik dan ook aandacht aan in deze editie. Femke Kramer noemt dramateksten 'preteksten.'⁵ Hiermee verwijst zij naar het doel van deze teksten, zij waren namelijk bedoeld om opgevoerd te worden. Deze teksten zijn de handleidingen voor de toneelspelers die de verhalen moeten gaan uitbeelden en functioneren zoals de moderne 'scripts' voor televisie- en filmsterren dat doen. Door middel van tekstuele informatie uit de klucht te analyseren, zal ik onderzoeken hoe onze klucht mogelijk is opgevoerd. Ik zal hierbij gebruik maken van een schematische scène-indeling waardoor het gemakkelijker is bij te houden op welk punt van het verhaal de analyse is.

Daarnaast bevat deze editie een concluderende uitgeleide bij de hierboven genoemde onderzoeken, een lijst met emendaties en een verantwoording van de editie.

Door het schrijven van deze scriptie is een stap gemaakt in het onderzoek naar deze grappige en ook interessante klucht. Naast de humoristische elementen bevat deze klucht namelijk ook een mooi rijmschema (gepaard eindrijm met aansluitend binnenrijm op de volgende versregel).

Verder onderzoek naar deze klucht zou zich kunnen richten op de functie van het personage van Meester Marten. Zijn verschijning lijkt in eerste instantie niet noodzakelijk voor het verloop van het verhaal, maar mogelijk zit hier een interessante beweegreden achter. Ieder die zich dan ook geroepen voelt om deze klucht verder te bestuderen, wens ik veel succes. Verder wens ik iedereen veel plezier tijdens het lezen van *Een boer en Meester Marten*.

---

⁵ F. Kramer (2009), p. 91.

Kritische editie *Een boer en Meester Marten*

Item hier begint Een cluijt van een boer

- 1 Deerste boer
- 2 Twijff
- 3 Dander boer
- 4 Een waerdin: chierlijck gecleet oft lichtvaerdlijck
- 5 Een quacksalver: genaempt Meester Marten

1	<u>Deerste boer seijt</u> Wel wijff, nu comen wij hier wel te pas om ons goet te vercopen al sonder mijen. <u>Twijff</u> Nu sullen wij ons eijeren wel quijt wesen ras. <u>Deerste boer</u> Wijff, nu comen wij hier wel te pas. <u>Twijff</u>	2. sonder mijen: zonder treuzelen 3. ras: snel
5	Ick hebt mijn leven niet gesien datter so veel volckx was. Ick looff niet, men salder geesselen oft aren afsnijen <u>Deerste boer</u> Wijff, nu comen wij hier wel te pas om ons goet te vercopen al sonder mijden. Siet, hoe loopt het volck aen allen sijden, ghelijck offmer buijlen snijden. Wat mach er wesen te	6. looff: geloof, 6. geesselen: slaan, 6. aren: korenaren
10	doen? <u>Twijff</u> Neen, daer staen vrijsters en vrijers, geven malcanderen een soen. Elck gaet hem daer spoen om sijn lust te coelen. <u>Deerste boer</u> Staense daerom so tegen malcanderen en kerjoelen en soenen dat sijt voelen wel te degen en ick plecht sulckx oock wel te plegen en ick ben daer noch wel toe genegen, dan nu moet ickt	10. buijlen snijden: beurzen stelen. Lett.: beurzen snijden 11. vrijsters en vrijers: geliefden, 11. malcanderen: elkaar 12. elck: ieder, 12. spoen: spoeden
15	laeten. <u>Twijff</u> Siet, onsen Jan treet saft, wadt mach hij praeten? Tverstant wilt vaeten, vrij sonderlingen. Laeten wij callen van onsen eijgen dinghen, die wij nu bringen om hier te vercopen.	13. kerjoelen: krioelen 14. te degen: goed 15. plecht: was gewoon 16. dan: maar
20		17. Jan treet saft: sukkelachtige echtgenoot ⁶ 18. Tverstant wilt vaeten: Ik wil het begripen. Lett.: Het verstand

⁶ Deze betekenis heb ik ontleend aan C.H. Kruyskamp (1950) 'De klucht van Koster Johannes'. In: *Jaarboek De Fonteyne*, 8, 25-41. p. 31. Ook beschikbaar via de DBNL.

	<u>Deerste boer</u> Siet, hier compt ons buerman aen loopen. Wadt sal hij ontcnopen dat hij loopt so hert?	wil het vatten, 18. sonderlingen: helder
		19. callen: vertellen
		22. ontcnopen: verklaren, 22. loopt so hert: loopt zo hard
	<u>Twijff</u> Wel, siet ghij niet dat hij compt met een halff calff ter merckt?	23. merckt: markt
	Ick weet sijn gadt schier smart vant calff voort te trecken.	24. sijn gadt schier smart: zijn achterwerk doet bijna pijn
	<u>Deerste boer</u>	
25	Jae, wadt een praet gaet mijn wijff ontdecken? Men soudt met u gecken al sonder vertraegen. Wel buerman, hoe compt ghij dus aenjaegen? Dat moet ick vraegen, maer weest niet quaet.	26. gecken: de spot drijven, 26. al sonder vertraegen: ijverig. Lett.: zonder vertragen
		27. aenjaegen: snel aanlopen
	<u>Dander boer</u>	
30	Sou ick daer quaet om werden? Wadt een praet! Mijn reden vaet, vrij sonder belaem: mijn wijff sou mee comen, maer sij leijt in de craem. Ick mijn schier schaem om u te seggen pladt.	29. praet: onzin 30. sonder belaem: zonder blaam
		31. leijt: ligt, 31. craem: kraambed
		32. schier: bijna, 32. pladt: openhartig
	<u>Deerste boer</u> Wel hoe soo?	
	<u>Dander boer</u>	
35	Maer ick heb mijn wijff slecht een maent gehad. Jae wadt reden sijn dat, dat moet ick u seggen: in vier weecken een wijff in de craem te leggen! Ick salt u verbreggen met reden ontcnopen, dus coom ick te marckt om dit calff te vercoopen en dan moet ick loopen, verstaet mijn reen,	34. slecht: slechts
40	tot den kistemaecker om twaelff wiegen te besteen. Also ick meen, tverstant wilt smaecken.	37. verbreggen: vertellen, 37. ontcnopen: verklaren
	<u>Twijff</u> Wadt duijcker sult ghij met twaelff wiegen maecken? Wadt mach desen vent caecken? Ick acht u praet niet een haer.	40. kistemaecker: meubelmaker, 40. besteen: bestellen
		41. tverstant wilt smaecken: begrijp het goed. Lett.: het verstand wil het smaken
		42. duijcker: duivel
		43. caecken: kakelen, 43. ick acht, u praet niet een haer: ik meen dat u verward spreekt
	<u>Dander boer</u> Wel hoe soo? Alle maents een kint is immers 12 in een jaer	44. alle maents: elke maand
45	en comptse eens met een paer, ick cant niet swijgen, dan mach elck kint noch geen wiech krijghen. Ick laet het niet swijgen, hoort wadt ick ontcnoop: ick mach er derthien besteen, dats een over den hoop. Offer ick er een min off meer coop, ick grou voor misval.	45. een paer: een tweeling, 45. ick cant niet swijgen: ik kan het niet verzwijgen
		48. besteen: bestellen, 48. dats een over den hoop: dat is een meer dan het totaal
	<u>Twijff</u> Ick looff niet off ghij sijt halff mal:	49. grou: gruw, 49. misval: narigheid

	<p>een koe op het stal heeft beter verstant. Sulcken praet uijt te smijten, tis sondt en schant. Wadt sijt ghij voor een quant, wadt moechdij doch draelen?</p>	<p>50. Ick looff niet off ghij sijt halff mal: Ik geloof dat u half gek bent 53. quant: kerel</p>
55	<p>Hoe sou een wijff twalff kinderen in een jaer haelen? Ghij meucht u hengst wel saelen en staech om de vroemoer te rijen.</p> <p><u>Dander boer</u> Wel ick moet u wadt vraegen, al sonder meijen. Oock sonder kijven off strijen, aenhoort mijn spreekken. Dit kindt heeftse gehaelt in vier weecken, vrij onbesweecken. Ick segt so ick het mien.</p>	<p>54. haelen: ter wereld brengen 55. saelen: zadelen, 55. staech: voortdurend, 55. vroemoer: vroedvrouw</p>
60	<p><u>Twijff</u> Jae, dat en sal nu niet meer gheschien. Ick salt u bedien eer ick gae uijt de croech: gaet coop een wijech en ghij hebtter genoegh en bewaert dan u ploech wel te degen.</p>	<p>56. meijen: treuzelen</p> <p>59. onbesweecken: volhardend. Lett.: onverzwakt</p> <p>60. gheschien: gebeuren 61. bedien: vertellen 62. wijech: wieg 63. ploech: ploeg⁷</p>
65	<p><u>Dander boer</u> Ick ben so met dit calff verlegen, ick sou u wadt vraegen onverswegen, met reden milt. Off ghij dit calff doch vercoopen wilt, so wardt ick gestilt al sonder waen. So mach ick dan om mijn bootschap gaen. Ghij blijft hier doch wadt staen nu hier beneven.</p>	<p>67. gestilt: tot rust gebracht</p> <p>69. beneven: in de buurt</p>
70	<p><u>Deerste Boer</u> Jae, ghij moet seggen hoe dat men calff sal geven, op dat ick niet en gae sneven en maeckt ongeneucht.</p>	<p>70. ghij moet seggen hoe dat men calff sal geven: u moet vertellen hoeveel men voor het kalf moet geven</p>
75	<p><u>Dander boer</u> Wel geeft het calff so ghij best meucht. In u is geen ondeucht, so ick heb hooren ontvouwen, dus mach ick u tcalff seer wel betrouwen. Ick segt sonder flouwen off eenich afterdincken.</p>	<p>71. sneven: te kort komen, 71. en maeckt ongeneucht: en het teleurstellend doe 72. geeft: geef 73. ontvouwen: vertellen 74. betrouwen: toevertrouwen 75. flouwen: te grappen, 75. afterdincken: argwaan</p>
80	<p><u>Deerste Boer</u> En off ick het gelt dan ginck verdrincken, hoe sou dat dan clincken in menich mans oor?</p> <p><u>Dander boer</u> Neen, ick heb daer gheen sorgen voor. Ick wil niet eens aen mijn oor daer an tasten. Dan daer hebben wel geweest al sulcke gasten diet volck so verrasten. Tmach wel sijn vertelt: sij vercochten tgoet en verdroncken tgelt. Dan was tvolck ontstelt, avent en noen,</p>	<p>79. Ick wil niet eens aen mijn oor daer an tasten: Ik wil niet eens daar naar luisteren</p>

⁷ Gezien de context is het ook mogelijk dat hier het mannelijke geslachtsdeel bedoeld wordt.

85	<p>maer ick weet wel dat ghij dat niet en sult doen. Van alsulcken fatsoen en sijdi niet gebroet.</p> <p><u>Twijff</u></p> <p>Neen om sulcks te doen is mijn man al te goet en wie sulckx doet, die behoort men te becræijen. Sommighe mans connen haer wijfs met leugen en paeijen, sij wetent so te draijen, al ist logen, men moetent loven.</p> <p><u>Dander boer</u></p>	<p>85. Van alsulcken fatsoen en sijdi niet gebroet: Op zo'n manier bent u niet grootgebracht</p>
90	<p>Ick moet gaen om mijn bootschap al sonder toven, wadt weer is tot u behoven van eenighe rest. Dat wil ick weer doen tsij eerst oft lest. Dus doet doch u best om dit calff te maecken quijt.</p>	<p>87. becræijen: beschimpen</p>
95	<p>Ick moet gaen om een bootschap sonder respijt, naerstigh met vlijt, maer ick sal haest weercomen.</p> <p><u>Deerste Boer</u></p> <p>Wel gaet vrij heen al sonder schromen. Ghij en derft niet dromen, dat sal u hinderen, dat ick vant calff wadt sal verminderen gelijck sommich kinderen die nauwers nae en vraegen.</p> <p><u>Dander boer</u></p>	<p>89. logen: gelogen, 89. loven: geloven</p> <p>90. sonder toven: zonder treuzelen</p> <p>91. behoven: behoefte</p> <p>94. sonder respijt: zonder uitstel</p> <p>95. haest weercomen: snel terugkomen</p>
100	<p>Wel ick seg adieu, sonder vertragen, wilt doch in dees daege tcalff vercopen sonder faelen. Ick sal morgen off dan het gelt wel comen haelen, dan sal ick u moeten betaelen so dat behoort.</p> <p><u>Twijff</u></p>	<p>99. nauwers na en vraegen: nauwelijks navragen</p>
105	<p>Nu adieu buerman, gaat ghij so voort. Mijn man sal houwen sijn woort om u calff te vercopen. Jae wadt een praet ginck de vent ontcnopen, men souder om loopen een mijl off een paer.</p> <p><u>Deerste boer</u></p>	<p>103. morgen off dan: morgen of later</p>
110	<p>Ick was so wee van lachgen, jae ick voorwaer, ick hoorden in een jaer nau sulcken praet. Eij liefe wijff gaet, siet om hoe veel wiegen dat hij gaet. Gaet sonder beraet, ghij sult het wel sien.</p> <p><u>Twijff</u></p>	<p>106. wadt een praet ginck de vent ontcnopen: wat een verhaal ging de vent verklaren</p>
115	<p>Dat moet ick doen. Ick wil gaen tijen op de bien, maer sout ghij dan allien hier met het goet staen blijven en sult ghij die luijden wel connen gerijven? Tsj mannen en wijven, hiervoor sorch ick halff en dan hebt ghij hier noch dit calff, dat sult ghij ontrent seshalff guldens loven en geven.</p> <p><u>Deerste boer</u></p>	<p>109. nau: nauwelijks</p> <p>111. sonder beraet: zonder je te bedenken</p> <p>112. gaen tijen op de bien: gaan lopen. Lett.: gaan tijgen op de benen</p>
	<p>Dat sal ick wel doen. Tis teerst niet van mijn leven</p>	

	dat ick hier beneven te coop met eijeren sadt.	119. beneven: in de buurt
120	<p><u>Twijff</u> Dats waer, maer ghij hebt noijt een calff te bewaeren gehad en hier is veel volckx in de stadt oft u werden ontaeckt.</p> <p><u>Deerste boer</u> Wadt en praet! Hoe staet dat wijff en praet en caeckt? Heb ick het oijt quaelijck gemaect, wilt het vrij ontvouwen?</p> <p><u>Twijff</u> Neen, ghij in trouwen, hier moet ick u woort in houwen al soot betaempt.</p> <p><u>Deerste boer</u> Ghij sout een man wel maecken beschaemt, dat hij werden geblaempt sonder bescheijt off reden.</p> <p><u>Twijff</u> Wil ick dan die vent eens nae gaen treden hoeveel wiegen hij sal besteden of gaen copen?</p> <p><u>Deerste boer</u> Jae, wilt ghijt sien, ghij moet al wadt drae loopen. Ick gae daer vrij na verhoopen om te krijgen bescheijt.</p> <p><u>Twijff</u> Wel ick sal gaen heen al sonder verbeijt, dus maeck ick mijn bereijt sonder saceer. Als ick bescheijt weet, so coom ick weer.</p> <p><u>Deerste boer</u> Wel gaet heen en praet niet meer. Dus neemt u keer naerstich met vlijt, eer ghij weer compt, ben ick mijn eijeren wel quijt en tcalff oock sonder respijt, nae mijn behaegen. Dits wonder! Daer compt niemant naet calff off eijeren vraegen.</p> <p>Dit is te beclaegen, jaet certeen. Wadts? Daer compt een lustige vrouwe antreen. Voorwaer so ickt meen, heb ick nu den hoop.</p> <p><u>Een waerdin</u> Goeden dag boerman, wadt hebt ghij te coop? Ick heb den loop alden dach gehad, te degen, om eijeren en ick heb noch geen gecregen. Ist u gelegen dat ghij mijn eijeren doet? Hoe veel om een stuijver, ick dit eerst weten moet, dat ick de saeck ben vroet, alsoot behoort.</p>	<p>121. ontaeckt: ontnomen</p> <p>122. caeckt: kakelt 123. Heb ick het oijt quaelijck gemaect: Heb ik het ooit slecht gedaan. Lett.: Heb ik het ooit kwalijk gemaakt 124. in trouwen: inderdaad</p> <p>127. geblaempt: beschuldigd, 127. sonder bescheijt off reden: zonder motief of oorzaak</p> <p>129. besteden: bestellen</p> <p>131. na verhoopen: naar uitzien, 131. om te krijgen bescheijt: om antwoord te krijgen 132. sonder verbeijt: zonder te talmen 133. saceer: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen 134. Als ick bescheijt weet: Wanneer ik zekerheid weet 136. neemt u keer: gaat u weg, 136. vlijt: spoed 138. sonder respijt: zonder uitstel 140. certeen: zeker 141. wadts: wat is dat</p> <p>144-145. den loop [...] gehad [...] om eijeren: de loop om eieren gehad</p>

150	<u>Deerste boer</u> Maer al dees eijeren met het calff, vercoop ick u met een woort, nu rechte voort, al sonder toven.	150. sonder toven: onverwijld
	<u>Een waerdin</u> Ick ben daer mee te vreen. Hoe gaet ghijt loven al soudt ick mijn bedroven, verstaet den zin?	
155	<u>Deerste boer</u> Ick looff u de rest voor ses guldens een oort min. Serteijn ick en vin sulck volck niet al den daech. Ghij loopt mijn so wel int ooch, daerom sact ickt u wat laech. Godt weet off ick het beclaech noch int ent.	153. looff: verkoop, 153. ses guldens een oort min: vijf gulden en drie kwartjes 156. int ent: uiteindelijk. Lett.: ten laatste
160	<u>Een waerdin</u> Ses gulden een oort min, wadt praet desen vent. Ick sal u bien excelent, omdat ghij sijt een goet cluijver. Ick sal u geven vijff gulden min een stuijver. Ick sal u tgelt tellen suiijver, lustich en milt. Off wilt ghij daer wijn off bier daer voor drincken, so ghij wilt? Off een moiij jonck vrouwen daervoor gebilt, ick geeff u keur.	157. ses guldens een oort min: vijf gulden en drie kwartjes 158. excelent: zeer goed, 158. cluijver: man 162. daervoor gebilt: om mee te slapen. s.v. 'billen', 162. ick geeff u keur: ik geef u de keuze
165	<u>Deerste boer</u> Gans macht, d'eijeren met het calff, al den bruts gaet er deur. Mijn wijff raeckt int getreur souder sulcks geschien. Als twijff dan omt gelt compt, hoe lelijck sal sijn sien? Ick seg so ick mien, ick mocht wel grouwen. Daer waer geen denken na, sij sout mijn douwen, mij met haer vuijsten stouwen sonder lang te borgen.	163. Gans macht: Gods kracht 163. al den bruts: de hele boel 164. raeckt int getreur: wordt verdrietig 166. grouwen: gruwen 168. stouwen: slaan, 168. sonder lang te borgen: zonder lang te wachten
170	<u>Een waerdin</u> Jae boerman, daer laet ick u voor sorgen, tis avont off morgen, vrij ongespaert. U lust te gebruijcken is wel een gadt vol slaegen waert. Sijt ghij daer in beswaert, ghij mocht het laeten.	170. vrij ongespaert: zonder te ontzien 172. daer in beswaert: daar in bezwaard
	<u>Deerste boer</u> Ick moet u wadt seggen vroutgen, tverstant wilt vaeten tot mijnder baeten. Vijff gulden is te luttel.	173. tverstant wilt vaeten : begrijp het goed. Lett.: het verstand wil het vatten
175	<u>Een waerdin</u> Jae, al had ick vrij wat gelts leggen in mijnen schuttel, so gaeff ick u geen tuttelt van een stuijver meer.	174. te luttel: te weinig 175. schuttel: geldkas 176. tuttelt van een stuijver: klein deel van een stuiver
	<u>Deerste boer</u> Ja wadt duijcker sal ick doen, mijn hart wert seer en ick waer gaeren int smeer sonder ontblijff	177. duijcker: duivel 178. gaeren int smeer: hiervan

180	<p>en ick ben so vervaert al voor mijn wijff. Ick sal hooren gekijff, dat weet ick wel. Bats! Ick wil gaen wesen een goet gesel met een lustich voorstel, nu rechte voort en wadt sal die vent seggen diet calff toehoert, die compt mij dan oock aen boort, dats sonder waen.</p> <p>185 Ick sal seggen ick hebber mijn best mee gedaen, hij en can mijn niet slaen. Sijn dat al goe reen?</p> <p><u>Een waerdin</u> Wel boerman, wilt ghijt doen, segt ja off neen. Ick ben te vreen, tsou mijn wel comen ter snee.</p> <p><u>Deerste boer</u> Wel hout daer den brutst en vaert er wel mee.</p> <p>190 Heb ick wadt onvree, ick sal eerst vrolijcken singen.</p> <p><u>Een waerdin</u> Boerman compt, neemt het calff. Wilt het mijn thuijs bringen, ick sal u geringen trackteren wel sonder waen.</p> <p><u>Deerste boer</u> Ilgadt! Watten ongewoont sal mijn angaen. Wijn, bier en gebraen sonder wederstoot en dan noch een voutgen op mijn schoot.</p> <p>195 Uijtermaeten groot sal ick vermaecken mijn hart, maer daer na sal weer comen een groote na smart, maer dat smack ick om. Vart al metter spoet, ick mach dencken: den voorbaet is den armen goet.</p> <p>200 Is mijn wijff wadt onvroet, ick moet wadt deerlijck sien en seggen 'wijffgen, ten sal niet meer geschien.' Willen wij op den bien, ick ga mijn seer verhoppen.</p> <p><u>Een waerdin</u> Jae compt. Gaen wij eer u wijffs ons compt belopen. Ick sout becopen, dat waer te besorgen.</p> <p><u>Deerste boer</u> 205 Jae gaen wij strackx heen, so goet nu als morgen niet langer te borgen, maer laeten wij ons speijen. Tis beter bij wijn en bier als achter die koeijen.</p> <p><u>Twijff</u> Ou beijt! Ben ick mijn man al quijt met calff met eijeren. Ick vind hier niet een mijt.</p> <p>210 Van anckxt ick schier crijt nu rechte voort. Waer off mijn man is, ja hij mach zijn vermoort. Och hoe wert ick gestoort al in mijnen geest. Hadt ick doch bij hem gebleven in dit foreest, so hadt ick niet geweest verstoort als ick nu ben</p> <p>215 en ick en sie hier nu niet een mensch dien ick ken</p>	<p>heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen 179. vervaert: bang 180. gekijff: geschreeuw 181. Bats: Baat het, 181. een goet gesel: een goede man 182. lustich voorstel: schrander voorstel 184. compt [...] aen boort: komt lastig vallen, 184. dats sonder waen: dat is zeker 186. reen: reden 188. tsou mijn wel comen ter snee: het zou mij wel goed van pas komen 189. den brutst: de hele boel</p> <p>192. geringen trackteren: goed behandelen, 192. sonder waen: zonder twijfel 193. Ilgadt: O God, 193. ongewoont: iets ongewoons 194. gebraen: gebrad, 194. wederstoot: hinder 196. sal ick vermaecken: zal ik verkwikken 197. een groote na smart: een erg pijnlijke nasleep. Lett.: een grote pijnlijke gewaarwording. s.v. 'smart' (WNT, 1) 198. maer dat smack ick om: maar daar gok ik op 200. deerlijck sien: droevig kijken 203. belopen: betrappen</p> <p>206. te borgen: alleen praatjes. Lett.: op krediet geven, 206. speijen: spoeden 207. als: dan 208. beijt: wacht 209. Ick vind hier niet een mijt: Ik vind hier nog geen munt 210. schier: bijna, 210. crijt: schreeuw 213. in dit foreest: in dit oord 214. verstoort: ongerust</p>
-----	--	--

	om vert oft om hen die ick mach vraegen. Ick werdt so bang jae gheheel verslaegen. Mach ick niet wel claegen en geheel versijcken, dat ick juist na die wiegen most loopen kijcken	216. om vert oft om hen: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen
220	en terwijls is hij gaen strijcken, dat weet ick. Siet, daerom heeft hij mijn gesonnen met een cluijtgen int riet en tis oock alsoo geschiet, al sonder faelen. Daer compt nu, Jan treet saft, hij heeft het gelt licht gaen halen	217. verslaegen: bevreesd 218. versijcken: verzuchten 220. gaen strijcken: weggegaan
	al sonder dralen, maer hij en siet nietste blijft.	223. Jan treet saft: sukkelachtige echtgenoot
225	Mijn dunckt hij is eijeren en tcalff al quijt in sulcken corten tijt? Al den bruts vercoft en off desen man tgelt had, al om den hals gebrocht, waer sout werden weer gesocht, dat seg ick plaen, maer ick en looft niet, want hij en heefttet sijn leven niet gedaen.	224. maer hij en siet nietste blijft: maar hij ziet er volstrekt niet blij uit 225. mijn dunckt: ik meen 226. Al den bruts vercoft: De hele boel verkocht 228. plaen: duidelijk
230	Ick wil sonder beraen nae hem gaen keeren hoe hij gevaeren heeft. Hij sult mijn immers wel adverteren	231. adverteren: mededelen
	sonder faeijlieren. Sal hijt mijn verclaeren? Goeden dach man, hoe hebt ghij gevaeren, wilt het mijn openbaeren nu hier beneven.	232. sonder faeijlieren: ongetwijfeld. Lett.: zonder falen
235	Ist calff en eijeren al vercocht, segt sonder sneven en hoe hebt ghij gegeven, segt met blijen sin.	235. segt sonder sneven: zeg het zonder te hakkelen
	<u>Deerste boer</u> Effen vijff gulden een stuijver min. Tis so ick het u ontwin, gaff ick hoopgen al.	237. Effen: precies 238. ontwin: verklaar, 238. hoopgen: u geen hoop
	<u>Twijff</u> Ick looff niet off ghij sijt dul en mal, dats immers geen stal. Neent waerachtich, dats immers te weijnich, dies sij ick clachtich met reden onsachtich. Ick ben dapper ontstelt. Compt, plompen boer, gheeft mijn het gelt. Ist al te degen getelt? Fluckx, wilt het mijn langen.	239. Ick looff niet off ghij sijt dul en mal: Ik geloof dat u dwaas en gek bent 240. dats immers geen stal: dat is bijna diefstal 241. clachtich: ontevreden 242. dapper ontstelt: erg ontsteld
	<u>Deerste boer</u> Ja wijff, ick en heb niet eenen penninck ontfangen. Al sout ghij mijn doen hangen sonder ontblijff.	243. plompen: domme 244. Fluckx wilt het mijn langen: Snel, geef het aan mij 245. penninck: penning, 245. sonder ontblijff: zonder falen. Lett.: zonder tekort te komen
	<u>Twijff</u> Ghij hebt de pocken op u verbruijden lijff, ghij vuijl catijff! Waer hebt ghijt gelaeten?	247. pocken: pokken, 247. verbruijden lijff: lelijke lijf
	<u>Deerste boer</u> Wadt wil ick seggen, ick en cant niet praeten, tverstant wilt vaeten. Wijffgen ghij sijt so eel.	248. catijff: ellendeling 249. ick en cant niet praeten: ik kan het niet verklaren 250. tverstant wilt vaeten: begrijp het goed. Lett.: het verstand wil het vatten, 250. eel:
250	<u>Twijff</u> Waer duijcker hebt ghij geweest? Int perdeel? Thans vadt ick u bij den keel en snij u off den strot.	

	<u>Deerste boer</u> Och wijffgen en denckt ghij niet eens om Godt. Al ben ick het gelt vlodt, ick salt wel weer winnen.	edel 251. duycker: duivel, 251. perdeel: bordeel 254. vlodt: kwijt
255	<u>Twijff</u> Eij vuijlle rabbaut! Ghij maectt mijn schier uijt mijn sinnen. Gae ick beginnen u te slaen sonder schromen, ghij en sult niet levent uijt mijn handen comen. Dat en derft ghij niet dromen, ick segt u met vlijt.	255. vuijlle rabbaut: vuile schurk, 255. schier: bijna
260	<u>Deerste boer</u> Ja wijffgen, Godt helpt die sterckxste altijt. Off ghij tiert en crijt, tgelt is niet weer te raepen.	260. te raepen: te verzamelen
	<u>Twijff</u> Waer duycker hebt ghij geweest? Hebt ghij bij een hoer geslaepen die u heeft gaen betraepen en tgelt off geschaect?	261. duycker: duivel 262. betraepen: overvallen, 262. geschaect: beroofd
	<u>Deerste boer</u> Neen wijff, ick hebber niet bij geslaepen, maer bij gewaect. Wadt baet dat ghij raest off caect, ick heb noch stuijver noch halff.	263. gewaect: wakker gebleven 264. caect: uitscheldt
265	<u>Twijff</u> Jae wadt sal den man seggen vant calff. Slaegen sal wesen u salff, dus meuchdij wel vresen.	
	<u>Deerste boer</u> Nu sal mijn wijff al den weeck de metten lesen. Dan wert sij noch gepresen van sommich gebuer.	267. de metten lesen: de les lezen
270	<u>Twijff</u> Docht ick dat gijht mijn sout hebben gemaectt so suer, waer ghij so doot als een muer, ick wildet certeen. Siet, hier compt den man van tcalff an treen. Segt nu met wadt reen sult ghij hem nu paijen.	270. so doot als een muer: zo levenloos als een muur 272. reen: reden
	<u>Deerste boer</u> Dit wijff, dunckt mij, sal al den dach hier staen craijen, crijten en graijen seer onbedocht.	273. dunckt mij: lijkt mij
275	<u>Dander boer</u> Goeden dach fijnman, is tcalf vercocht? Ick heb mijn goet thuijsgebrocht, nu coom ick om tgelt.	275. fijnman: goede vriend
	<u>Deerste boer</u> Jae tcalff is vercocht, twert u so gespelt, maert tgelt is qualijck getelt. Wadt baettet verswegen?	277. twert u so gespelt: het werd u zo verteld 278. verswegen: verzwegen

280	<u>Dander boer</u> Wel hebt ghij dan geen gelt gecregen? Segt het te degen, wilt het mijn verclaeren.	280. te degen: duidelijk. Lett.: goed
	<u>Deerste boer</u> Jae fijnman, daer is so qualijck gevaeren, ick derft nau openbaeren. Ick segt u plaen: om tcalff te vercoopen, heb ick mijn best wel gedaen, maer ick heb geen gelt ontfaen. Dats den tecxt met den gloos.	282. fijnman: goede vriend 282. ick derft nau openbaeren: ik durf het nauwelijks te vertellen, 282. plaen: duidelijk 284. Dats den tecxt met den gloos: Dat is de uitleg ervan.
285	<u>Dander boer</u> Wel hoe soo?	Lett.: Dat is de tekst met de uitleg
	<u>Deerste boer</u> Maer man, ick sal u seggen de loos en werdt doch niet boos. Hoort mijn reden al teven. Ick meende een pintgen te drincken en alt gelt isser gebleven, dus quam ick in sneven. Ick en liech u niet.	286. de loos: de list. Lett.: de valsheid 287. al teven: nu. Lett.: ineens 288. pintgen: pintje, 288. alt gelt isser bleven: al het geld is er achtergebleven 289. sneven: ongeluk
290	<u>Dander boer</u> Wel trouwen, ist so onnosel geschiet, dat ghij quaempt int verdriet, halff tot u onschult? So sal ick met u wel wadt wesen gedult, maer ick denck wel, ghij sult mijn een reijs betaelen.	293. een reijs: evenveel
295	<u>Deerste boer</u> Wadt daer en sal niet eenen penninck an faelen al sonder draelen. Ick belooft u, mijn lieve buijs.	294. penninck: penning 295. buijs: vriend
	<u>Dander boer</u> So mach ick dan weer gaen naer huijs, maer dits tmeeste cruijs dat mijn nu deert. Mijn wijff sal meenen dat ick het gelt heb verteert dus werdt op u begeert, gaet nu beij te saemen.	297. cruijs: ongeluk 299. dus werdt op u begeert: dus wordt op u gerekend
300	<u>Twijff</u> Wel man, sult ghij u niet schamen? Men behoort u te blaemen al over die straet.	301. blaemen: honen
305	<u>Deerste boer</u> Jae wijff tis nu al te laet. Tmach nu doen geen baet, ick seght u certeen. Compt, laet ons met dese goeden man gaen treen. Dat is oock wel reen dat wij ons spoen. Vergeeft mijn desen reijs, ick salt niet meer doen. Laet mijn geesselen met roen doen ick het meer.	303. certeen: voorwaar 304. treen: lopen 305. reen: reden, 305. spoen: spoeden 306. desen reijs: deze seksuele escapade. Lett.: deze bijslaap
	<u>Twijff</u> Wel ick sal nu mee gaen om uwer eer, maer ghij wel grouwen doet ghijt weer.	307. Laet mijn geesselen met roen doen ick het meer: Laet mij geselen met roeden doe ik het

	<u>Pausa.</u>		vaker
	<u>Een quacksalver</u>		309. maer ghij wel grouwen doet ghijt weer: maar het zal je berouwen als je het weer doet
310	Het is nu recht in den marckt. Nu moet ick mijn versnellen om mijn taeffel met den salve voort te stellen om goede gesellen haer gebreecken te helpen. Sommich sijn ongesont dat haer macht gaet swelpen. Dees comen tot mijn, ick sal haer commer stelpen.		311. mijn taeffel met den salve voort te stellen: mijn tafel met zalven tentoon te stellen
315	Sij claegen en kermmen als armme welpen en weten haer waeter seer qualijck te looslen. O, ick heb hier sulcke salff voor in dese doosen. Sij ruijckt als roosen off als carmillien bloemen. Sij heeft sulcken vreemden naem, ick canse nau noemen.		312. gesellen: mensen 313. macht: kracht 314. commer: lasten 316. haer waeter: hun urine 318. carmillien: kamille 319. ick canse nau noemen: ik kan ze nauwelijks uitspreken
320	Ick gaet mijn beroemen als nu mets desen. Jae geen gebreecken so groot, ick salse genesen. Compt vrij sonder vreesen, ghij werdt niet bedrogen. Hebt ghij lijckdoornen oft aecxter oogen, ick sal mijn poogen om te helpen ongefaeijllieert.		320. Ick gaet mijn beroemen: Ik ga het me beroemen 323. lijckdoornen: likdoornen, 323. aecxter oogen: eksterogen 325. pocken: pokken, 325. claporen: zweren
325	Hebt ghij die pocken off claporen off noch wadt anders deert? Wie hem tot mijn keert, ick sal hem cueren met listighe drancken en oock met smeren. Ten sal niet faeijllieeren off ick sal u maecken radt. Jae al hadt ijemant sulcken schurffden aerschadt,		326. Wie hem tot mijn keert: wie zich tot mij richt, 326. cueren: genezen 327. listighe drancken: slimme drankjes, 327. smeren: zalven
330	so dat hij nau en sadt in twee ofte drie daegen, ick denck hem te helpen sonder vertraegen. Wie nae mijn compt vraegen, ick leg thuijs in den croon. Hebt ghij teter, seer haer, worm? Ick maeck u schoon. Ja, met een cleijn loon dat wert u gespelt:		328. radt: beter. Lett.: flink 329. schurffden aerschadt: schurften anus 332. thuijs in den croon: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen
335	den schamelen om niet, den rijcken om gelt. Die so is gestelt dat hij geen gelt en mach missen. Isser ijemant gequelt dat hij niet en mach pissen, so dat hij loopt crissen op sijn tanden van pijn? Die wil vrijmoedich comen bij mijn,		333. teter: uitslag op de huid, 333. seer haer: ziek haar, 333. worm: wormen 334. gespelt: voorspeld 335. den schamelen om niet, den rijcken om gelt: de armen om niets, de rijcken om geld
340	ick sal hem helpen fijn met constige treecken. Oock vrouwen die daer hebben heijmelijcke gebreecken, sonder snijen off steecken, sal ickse maecken gesondt. Off die groote tantsweer heeft in den mont, ick sal hem terstont die tantsweer verdrijven.		338. crissen: knarsen. lett.: krassen 341. heijmelijcke gebreecken: beschamende kwaaltjes. Lett.: heimelijke gebreken 343. tantsweer: tandzweer 345. princepael: voornamelijk 346. sonder verdrach: zonder uitstel
345	Princepael is dese tantsweer bij sommige wijven ⁸ , maer dat laet ick blijven, sonder verdrach.		
	<u>Deerste boer</u>		
	Meester Marten, Godt gheeff u goeden dach. Ick moet u doen mijn beclach, verstaet het pladt.		

⁸ Hier wordt gezegd dat vooral vrouwen last hebben van tandzweren. Het is mogelijk dat hier geïnsinueerd wordt dat vrouwen er vaak last van hebben, omdat zij (mogelijk) veel praten of schreeuwen (tegenover mannen).

350	Ick heb onlanckx een ongeluck gehadt. Certeijn nu is dat mijn wijff om thart geslegen, so datse schier twee daegen te bedt heeft gelegen. Sout ghij hiertegen geen raet voor weten?	348. beclach: beklag, 348. verstaet het pladt: begrijp het goed 351. schier: bijna
355	<u>Meester Marten</u> Jae, sou ick niet al ghijse halff doot gesmeten. Dat wil ick mijn wel vermeten bij sommige gasten, maer ick wil eens mee gaen om haer pols te tasten en sien waer die lasten comen avont en noen.	353. Jae, zou ick niet al ghijse halff doot gesmeten: Ja, dat zou ik kunnen al had je haar half dood geslagen 354. Dat wil ick mijn wel vermeten: Dat durf ik mij wel in te beelden 358. boen: goed, 358. seer fraij mitsdien: erg goed daarom
360	<u>Deerste boer</u> Neen meester, haer pols te tasten can ick selffs wel doen, lustich en boen, seer fraij mitsdien.	359. waeter: urine 361. camer gang: stoelgang
365	<u>Meester Marten</u> So moet ghij dan haer waeter laeten besien, ick segh so ickt mien, al sonder bedwang. Maer heeftse noch wel camergang off vertoeftse lang door pijn swaer?	364. stenen en grimmen: kreunen en mokken 366. vaet mijn bediet: begrijp mijn verhaal
370	<u>Deerste boer</u> Neen, sij gaet noch wel uijt deenne camer in daer, haestich voorwaer met stenen en grimmen. Ja, sij sou wel loopen en op den solder climmen en sou oock noch wel loopen te Limmen ⁹ vaet mijn bediet.	368. vliet: ernst, 368. ckoel: kalm
375	<u>Meester Marten</u> Wadt deser boer, ick en meent so niet. Hoort mijn reden met vliet en verstaetse ckoel. Ick meen off sij noch wel gaet op de stoel, met goet gevoel, wadt in de podt te smacken.	372. verlacken: bevuilen, 372. sammelen: treuzelen 374. drammelen: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen
380	<u>Deerste boer</u> Ho ho Meester Marten, meent ghij cacken? Jae sij gaet de stoel verlacken sonder lang te sammelen. Sij schijt dat ment een huijs vart hoort rammelen al sonder drammelen, mijn lieve broer.	376. strijcken: lopen 377: u wijffs water: uw vrouws urine
	<u>Meester Marten</u> Ick en sach mijn daegen nooit sulcken plompen boer. Eer ick maeck meer rumoer, wilt na huijs gaen strijcken en haelt mijn u wijffs waeter en laet mij dat kijcken. Sonder beswijcken sal ick u wel geven raet.	
	<u>Deerste boer</u> Wel dat sal ick doen strackx metter daet. Eert valt te laet, so loop ick heen.	
	<u>Meester Marten</u>	

⁹ Limmen is een plaatsje in Noord-Holland dat (hemelsbreed) op ongeveer 21 kilometer van Haarlem ligt.

	Ick wou seecker dat mijn die boer liet met vreen, ick segt so ick meen. Ick sal schant behaelen, want den boer die ginck met mijn staen draelen al sonder faelen uijttermachten zeer.	381. liet met vreen: met rust liet 382: schant behaelen: schande behalen
385	Daer compt den verbrusten boer al weer en neemt sijn keer nae mijn te comen.	385. verbrusten: mislukte. s.v. verbrussen
	<u>Deerste boer</u> Meester Marten hier coom ick niet als den lomen tot mijnder vromen, al sonder spot. Hier heb ick haer water in desen podt.	387. lomen: trage
390	Ick coom loopen als een rodt, haestich geringen.	390. rodt: rat ¹⁰
	<u>Meester Marten</u> Heb ick mijn leven geweeten twater in een pispot te bringen? Ja watte dingen siet men gheschien. Wel blijft wadt staen, ick salt besien en u wel bedienen waer dat het deert u wijff.	393. ick salt besien: ik zal het bekijken 394. bedienen: vertellen
395	Het schort haer dunckt mijn recht int midden in haer lijff. Sij heeft dickmaels gekijff daerom, ick segt tegen u, tis plaen.	396. gekijff: geruzie, 396. plaen: duidelijk
	<u>Deerste boer</u> Maer Meester ghij hebt het geraen. Wadt raet hier toe gedaen, segt sonder dralen.	397. geraen: geraden
	<u>Meester Marten</u> Ick sal u raet geven al sonder faelen.	
400	Een pinte wijns wilt mijn haelen, verstaet die saecken, daer sal ick u wijff een dranck van maecken. Tverstant wilt smaecken, ick seght u coen en dander specij sal ick er toe doen. Dus wilt u spoen om de wijn te haelen.	400. een pinte wijns: een kan wijn 402. Tverstant wilt smaecken: Begrijp het goed. Lett.: het verstand wil het smaken, 402. coen: vol vertrouwen
	<u>Deerste boer</u> Dat sal ick doen, ten sal niet verschaelen.	403. specij: specerij
405	Ick en sal niet maelen off ick sal wederkeren en ick gae heen.	404. spoen: spoeden 405. ten sal niet verschaelen: het (de wijn) zal niet verschalen
	<u>Meester Marten</u> Ick wou dat ick van den boer verlost waer met eeren. Ick wout wel sweeren, met volle verstant, ick en naem sulcken boer niet weer bij der hant.	411. grouwen: vrezen 412. douwen: lopen
410	Ick salder raecken mee in schant, dat gae ick grouwen. Siet, hier compt die boer al weer aen douwen met den wijn an stouwen, vrij onghebrucht.	413. an stouwen: opgeborgen, 413. onghebrucht: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen
415	Ick ben met de saeck al wadt beducht. Ick wou dat den boer vlooch in de lucht, want ick sal	

¹⁰ Deze betekenis heb ik ontleend aan C.H. Kruyskamp (1950) 'De klucht van Koster Johannes'. In: *Jaarboek De Fonteyne*, 8, 25-41. p. 39. Ook beschikbaar via de DBNL.

	begaen geen eer.	achterhalen
	<u>Deerste boer</u> Meester Marten hier ben ick al weer. Ick verlang so seer voor mijn wijff om baet.	417. baet: hulp
	<u>Meester Marten</u> Wel ick sal den dranck maecken strackx metter daet, sonder beraet, verstaet mijn reden.	419. sonder beraet: zonder dralen
420	Ghij meucht wel wadt na huijs gaen treden en compt hier beneden weer over een halff uur.	
	<u>Deerste boer</u> Wel dat sal ick doen. Godt gheeff u goet avontuer, valt het u wadt suer. Men sal u moeijten wel betaelen.	423. suer: zwaar
	<u>Meester Marten</u> Wel gaet heen, ghij meucht fluckx den dranck weer haelen.	424. fluckx: snel
425	Ick salse gereet maecken in potten in schaelen sonder respijt.	425. sonder respijt: zonder uitstel
	Om den dranck te maecken heb ick weijnich tijt dus moet ick mijn haesten snel.	
	Maer den wijn is daer sij blijven sel.	427. blijven sel: blijven zal
	Ick salse lappen in mijn vel sonder achter te dincken.	428. lappen in mijn vel: gulzig
	Want hebben die boeren verstant om wijn te drincken?	opdrinken. Lett.: in mijn lichaam gieten
430	Neense bij Gans vincken, aldus het kanneken heb ick.	430. bij gans vincken: bij Gods vonken. s.v. 'vinken'
	Die boeren hebben tverstant van weij en carremellick, daerom so sel ick den wijn uijt te vegen.	431. weij en carremellick: wei en karnemelk
	Het kanneken begint al vrij te legen.	432. den wijn uit te vegen: de wijn opdrinken
435	Ick moet te degen op den dranck gaen passen, eer dat mijn de boer weer compt verassen.	436. saech hij den wijn op brassen: zag hij dat de wijn opgedronken is, 436. dat waer een stanck: dat zou een probleem opleveren. Lett.: dat zou een stank geven
	Saech hij den wijn op brassen, dat waer een stanck.	437. Ilgadt: O God
	Ilgadt! Daer compt den boer al om den dranck.	438. bij Gans foncken: bij Gods vonken. s.v. 'vinken'
	Ick sou hebben een stanck bij Gans foncken, wist den boer dat ick den wijn had uijt gedroncken	442. haect: verlangt, 442. spoen: haasten
440	en niemant gheschoncken, want sij heeft wel gesmaect.	443. goets: geneeskrachtigs 444: boen: goed
	<u>Deerste boer</u> Wel Meester Marten is den dranck gemaect? Mijn wijff daer na haect. Sij seijden ick sou mijn spoen.	
	<u>Meester Marten</u> Jaese fijnman, ick moet er noch wadt goets in doen, dan salse wesen boen wel ter keur.	
445	Ghij sulter strackx wel gaen mee deur, laetse sonder getreur daervan drincken snel.	
	<u>Deerste boer</u> Och meester dat beschickt ghij so wel. Ick nu strackx loopen sel sonder lang te temen.	442. beschickt: regelt 443. sonder lang te temen: zonder lang te treuzelen

450	<p><u>Meester Marten</u> Beij! Ick salt u seggen hoe sijse sal innemen sonder te vervremen, mijn wel versint. Smorgens en savonts telckens een pint, ick weet datse spint weer in drie daegen.</p>	<p>449: Beij: Wacht 450. sonder te vervremen, mijn wel versint: zonder te verwonderen, begrijp me goed</p>
	<p><u>Deerste boer</u> Ho Meester, dat sou mijn wel behaegen. Sonder meer te vraegen ick derwaerts stoot.</p>	<p>454. derwaerts stoot: daarheen snellen</p>
455	<p><u>Meester Marten</u> Ick verseecker u wijff in seven daegen levent off doot al waer die saeck noch so groot. Dus sijt niet bevrees.</p>	<p>455. Ick verseecker u wijff in seven daegen levent off doot: Ik verzecker u dat uw vrouw binnen zeven dagen levend of dood is</p>
	<p><u>Deerste boer</u> Wel ist datse van den drancke geneest vant minst tot het meest, sal men u betaelen.</p>	<p>457. ist datse van den drancke geneest: gebeurt het dat ze van de drank geneest</p>
460	<p><u>Meester Marten</u> Ick salse wel genesen, gaet het niet faelen, hij mach wel gaen draelen, ick segt hem pladt. Off ick geen gelt en creech, ick heb den wijn in mijn gadt, so heb ick immers wadt voor mijnen arbeit. Wel ick en ontfang geen gelt. Dits geen bescheijt van knecht nocht meijt, hoe sou ick mijn dus bedropen?</p>	<p>460. pladt: duidelijk 462. immers: in elk geval 463. bescheijt: afspraak 464. bedropen: redden</p>
465	<p>Nu goeluij, en schaempt u niet te coopen, eer ick weer gae loopen in ander stee. Ick meenden veel goet en gelts tontfangen. Doen ick eerst voor dee mijn buijck wordt schier wee. Thans gae ick loopen.</p>	<p>465. goeluij: goede lui 466. stee: steden</p>
470	<p>Nu, ghij burgers, wilt ghij geen peter olij coopen? Ick hebse noch bij hoopen al in dit glas. Hier compt den boer met sijn wijff wel te pas, nu sal ick ras om gelt geraecken.</p>	<p>469. peter olij: (geneeskundige) olie 470. Ick heb se noch bij hoopen al in dit glas: Ik heb ze nog in grote hoeveelheid in dit glas</p>
	<p><u>Deerste boer</u> Wel Meester Marten giet leugen, wadt gaet ghij maecken. Ick sou u schier laecken, nu hier beneven.</p>	<p>472. ras: snel 473. giet leugen: verzint leugens 474. Ick sou u schier laecken: Ik zou u bijna berispen</p>
475	<p><u>Twijff</u> Wel Meester, wadt duijckers dranck hebt ghij mij gegeven? Men souder tleven wel van laeten!</p>	<p>475. wadt duijckers dranck: wat voor duivelsdrank</p>
	<p><u>Meester Marten</u> Jae ghij denckt dat ick vant gelt sal praeten. Nu sult ghij mijn haeten om mijn niet te weten te wil.</p>	<p>478. om mijn niet te weten te wil: om mij niet te belonen. Lett.: om mij niet in mijn verlangens tegemoet te komen</p>
480	<p><u>Twijff</u> Ick seg u meester, swijcht vrij stil, eer ick maeck geschil dat het volck hoort. Ick wil u bij Gadt wel brengen aen een kempencoort</p>	<p>480. maeck geschil: maak ruzie 481. Ick wil u bij Gadt wel</p>

	dat ghij wert versmoort al sonder verlengen.	brengen aen een kemppencoort: Ik wil u bij God wel aan een hennepen koord hangen
	<u>Meester Marten</u> Wel hoe soo?	
485	<u>Twijff</u> Maer ghij hebt paerdestront met waeter gaen mengen. Men souder krengeen mee bringen om hals.	485. Men souder krengeen mee bringen om hals: Men zou er kleine mensen mee om het leven kunnen brengen
	<u>Meester Marten</u> Dat liecht ghij, en sijt leugenachtich en vals. Ick heb cruijen van als daer in gaen roeren.	487. cruijen van als: kruiden van elders
490	<u>Deerste boer</u> Neen, ghij docht: sij hebben geen verstant die boeren. Daer hebt ghij op staen loeren al sonder faelen. Hoe na hebt ghij die wijn in u eijgen gadt gaen haelen en ick weet oock sonder draelen, dat so is geschiet.	
	<u>Meester Marten</u> Neen boerman, ten is so niet. Thans geef ick u met vliet wel een clop!	493. clop: klap
495	<u>Twijff</u> Ick slae nu den kan met den dranck wel op u cop, want het steckt noch om mijn crop wel te degen. Ick heb u wijn gesonnen en ghij hebtse uijt gaen vegen. Tmach niet sijn verswegen, want ick weet het wel.	495. het steckt noch om mijn crop: het brand nog in mijn strot. Lett.: het steekt nog in mijn keel 496. gesonnen: gestuurd, 496. ghij hebt ze uijt gaen vegen: u hebt ze leeggedronken 499. vel: slet
	<u>Meester Marten</u> Waer hoort ghij u daegen al sulcken voorstel! Wadts dat doch voor een vel, die dus raest en tiert?	
500	<u>Twijff</u> Ja Meester Marten, bij Gadt, ghij hebt mijn bestiert. Ghij staet en swiert, tis goet te sien!	500. bij Gadt: bij God, 500. ghij hebt mijn bestiert: u hebt mij slecht behandeld
	<u>Meester Marten</u> Ick mach seecker gaen op en tijen op de bien off ick wort voor al dees lien wel becreten.	501. swiert: slingert 502. tijen op de bien: gaan lopen. Lett.: tijgen op de benen 503. Off ick wort voor al dees lien wel becreten: Of er wordt tegen mij geschreeuwd voor al deze mensen. Lett.: Of ik word voor al deze mensen tegen geschreeuwd
505	<u>Twijff</u> Beij! Eerst werdt ghij noch wel een bedt gesmeten. Ick heb mijn schier bescheten, so qualijck wert ick van u dranck.	504. Beij: Wacht, 504. Eerst werdt ghij noch wel een bedt gesmeten: Eerst wordt u nog goed op de grond gesmeten. Lett.: Eerst wordt u nog goed
	<u>Meester Marten</u> Ick mach seecker nemen mijnen ganck.	
	<u>Twijff</u> Ja, slacht den duivel en ruijmt met eenen stanck.	

	Al sloech men u halff manck, ghij hadt u loon.	een bed gesmeten
	<u>Deerste boer</u>	505. schier: bijna
510	Loopt vrij wech, eer ghij crijcht een koon. Mijn wijff sou daer niet een boon om geven, sonder leugen.	507. slacht den duivel: vertrek met stank 509. eer ghij crijcht een koon: voordat u een klap op uw wang krijgt
	<u>Meester Marten</u>	510. sou daer niet een boon om geven: zou daar niets om geven
	Ilgadt! Dat voorstaen sal mijn wel heugen. Certeijn, men meugen die boeren niet pollen.	511. Ilgadt: O God, 511. voorstaen: hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen
	<u>Twijff</u>	512. pollen: bedriegen
515	Wel, hoe dunckt u, man? Wadt segdij van alsulcke grollen? Hoe weten sijt te sollen om van den boer te krijgen tgelt? Man, ick moet u wadt vraegen. Ick bender nu op gestelt, mijn doch vertelt meer noch min. Segt mijn doch, waer woont doch die waerdin? Dit comt nu juijst in mijn sin, nu ben ick gestoort.	513. grollen: fratsen 514. hoe weten sijt te sollen: hoe weten zij het te bedriegen 516. mijn doch vertelt: vertel mij toch
	<u>Deerste boer</u>	518. Dit comt nu juijst in mij sin: Hier denk ik nu net aan. Lett.: Dit komt nu juist in mijn aandacht,
520	Maer sij woont daer in de poort. Gaet noch een weijnich voort. Ick salt u te degen wijsen. Siet, hier woontse.	518. gestoort: boos
	<u>Twijff</u>	522. al sonder ijsen: zonder schrikken
525	Wel clopt daer an al sonder ijsen. Ick gaet u prijsen al sonder schromen. Sij sal meenen datter weer een boer sal comen, maer van den duijcker salsij dromen, dat seg ick gewis.	525. duijcker: duivel
	<u>Deerste boer</u>	
	Wel, ick sal ancloppen en sien off sij in is. Ten gaet niet mis off sij compt wel aen die deur. Holla hou hou!	
	<u>Een waerdin</u>	
530	O fijnman, sijt ghij daer veur? Wilt ghij weer ter keur? Weer een kannebijs hebben getapt?	529. sijt ghij daer veur: bent u daar weer
	<u>Twijff</u>	
	Neen, ghij hoer! Ghij hebt hem lesten wel besnapt. Ghij hebt hem gecnapt. Al sij gelt isser gebleven en dat gelt sult ghij hem weder geven oft ghij sult het leven laeten, ongefaelieert!	531. Ghij hebt hem lesten wel besnapt: U hebt hem laatst goed bedrogen. Lett.: U hebt hem laatst goed gepakt
	<u>Een waerdin</u>	532. gecnapt: gegrepen
535	Och wijffgen, hij heeftet lustich verteert dus mijn niet en blameert. Noch en doet mijn schant noch schae.	534. ongefaelieert: zonder falen 535. hij heeftet lustich verteert: hij heeft het aangenaam gebruikt
	<u>Twijf</u>	536: dus mijn niet en blameert: dus geef mij niet de schuld

	Eij hoer! Daer en vraech ick niet nae. Fluckx, gheeft mij drae op staende voet het gelt weer.	538. Luckx: Snel
540	<u>Deerste boer</u> Holla hou! Wadt is hier te doen? Wilt ghij malcander doen seer en hier gaen den ander ter keer, so ist best gaen met eeren, al eer ick sie dat u beijde de tanden sweeren en smijt ghij malcander, ick salt sien en lijden.	541. de tanden sweeren: vloeken 542. smijt: slaat
	<u>Twijff</u> Fluckx, geeft mij tgelt weer off ick sal u backhuijs op snijden! Daer meucht ghij wel toe tijden op staende voet.	543. Luckx: Snel, 543. ick sal u backhuijs op snijden: ik zal uw gezicht open snijden 544. Daer meucht ghij wel toe tijden: Daar kunt u wel op rekenen
545	<u>Een waerdin</u> Och wijffgen, hoe sijt ghij dus ontstelt met quaet gemoet, dat ghij mij dit gequel aendoet hier int openbaer. Och fijnman, helpt mijn.	
	<u>Deerste boer</u> Neen, ick seecker. Ick heb de lieve tijt van dijn vadt en smijt vrij. Ghij heb wel slagen verdient op u bol.	548-549. Ick heb de lieve tijt van dijn: Hiervan heb ik de betekenis niet kunnen achterhalen
550	<u>Een waerdin</u> Och vroutgen, hoe sijt ghij dus dul dat ghij mij nu doet alsulcken schant. Hout, daer is het gelt weer in u hant. Nu heb ick gelt noch pant, dats immers geen reen.	550. dul: dwaas 553. reen: reden
555	<u>Twijff</u> Jaet, twaer wel goet dat al de wijven so deen. Daer sou dan certeen, ick segt sonder vreesen, also veel heijmelijcke perdelen niet weesen. Dat men haer gingen leesen alsulcken brief.	554. dat: als 556. perdelen: bordelen
560	<u>Een waerdin</u> Ick en acht u man niet beter dan een dieff, want hij heeft sijn gerieff tot mijn wel gehad. En mijn so te blameeren, al over die stadt, wadt reden sijn dat? Tis bescheijt noch maet.	561. Tis bescheijt noch maet: Het is afspraak noch maat
565	<u>Twijff</u> Goeij luy, elck mach sien waer dat hij te bier gaet, dit wel verstaet. Tsj mannen en wijven en dat al die vrouwen so gingen kijven sij souden so niet schrijven, dat derff ick wel sweeren. Want vijff guldens aen gelt, so drae te verteeren, soudt een vrou niet deeren, die heeft sulcken man. Sommighe waerdinnen nemen hier oock spiegel an. Hiermee scheij ick er van, ick seght over luyt.	562. te bier gaet: naar de herberg gaat 566. so drae te verteeren: zo snel te besteden 569. luyt: lieden

570 | Neempt dit in danck tot een sottecluijt.
| *Fijnis is lang in dicht 569 regulen*
| *Par Trou Moet Blijcken*¹¹

| 570. sottecluijt: dwaze klucht

---

¹¹ 'Trou moet blijcken' is de zinspreuk van de rederijderskamer De Pellicanisten.

Meester Marten van twee kanten

Na het lezen van verhalende teksten is het goed mogelijk dat lezers met onbeantwoorde vragen blijven zitten. Dat kunnen bijvoorbeeld vragen over de verhaallijn zijn of over een bepaalde handeling. Ook is het mogelijk dat bepaalde aspecten van een personage onduidelijk of onbegrijpelijk zijn voor een lezer. In onze klucht komt na de pauze een nieuw personage op het toneel. In de dramatekst wordt hij als eerste aangeduid als ‘Een quacksalver’ en vervolgens in de rest van de clauskoppen als ‘Meester Marten’. Het MNW geeft bij de term ‘quacksalver’ (MNW, ‘quacksalven’) de volgende betekenis: ‘iemand die met uitwendige middeltjes een zieke oplapt of opknapt, zonder dat men zekerheid heeft dat de geneeswijze duurzame gevolgen zal hebben’. Deze terminologie geeft een beeld van iemand die niet gestudeerd heeft, maar op eigen wijze mensen probeert te genezen. Een kwakzalver lijkt in dit opzicht een goedaardige mensenhelper.

In onze klucht lijkt Meester Marten in eerste instantie aan deze terminologie te voldoen, maar er zijn ook tekenen die er op wijzen dat Meester Marten wel degelijk kennis heeft van echte medische handelingen. Daarnaast roept Meester Marten dat hij elke kwaal kan genezen: ‘Jae geen gebreecken so groot, ick salse genesen.’ (vs. 321). Meester Marten lijkt hier een soort wonderdokter die voor elke ziekte raad weet en in dit opzicht verschilt hij met de definitie die het MNW geeft. Verderop in het toneelstuk drinkt hij zelfs de kan wijn op waarmee hij de zieke vrouw van de boer zou genezen. Het personage van Meester Marten lijkt meerdere gezichten te hebben. Hij lijkt een barmhartige Samaritaan die graag iemand wil helpen al is hij geen echte dokter, hij zegt dat hij elke ziekte kan genezen en vertelt daarbij dat hij enkele handelingen kan uitvoeren die echte dokters ook toepassen, maar hij drinkt ook zelf de wijn op waarvan hij een medicijn zou maken. Het gecompliceerde personage van Meester Marten verdient nader onderzoek en in deze paragraaf zal ik dan ook verder ingaan op de handelingen van Meester Marten om hem beter te kunnen typeren.

Allereerst zal ik onderzoeken op welke manier Meester zich als medicus voordoet en hoe hij in dit veld te typeren valt. Daarnaast zal ik Meester Marten onderzoeken als personage in een klucht en zal ik onderzoeken in welke mate het personage van Meester Marten overeenkomt met de hierboven gegeven definitie van de term ‘quacksalver’. Op deze manier wordt Meester Marten op twee verschillende manieren onderzocht: als medicus en als personage in een klucht.

Meester Marten als medicus

Allereerst is het noodzakelijk om te vertellen dat er in de Middeleeuwen geen samenhangend systeem bestond tussen de verschillende medische hulpverleners, maar een duidelijke hiërarchische structuur waarin de *doctores medicinae*¹², de chirurgen en de barbiers het hoogste aanzien genoten. Niet alleen deze bevoegde en geschoolde medici maakten deel uit van het medisch veld, maar ook vroedvrouwen, kruidenverkopers en kwakzalvers wilden hun brood verdienen met de genezing van zieken. Hieronder zal ik eerst beschrijven hoe vier van deze beroepsgroepen in het medisch veld te plaatsen zijn, voordat ik de handelingen van Meester Marten zal onderzoeken om erachter te komen of hij wel een echte medicus is.

De *doctores medicinae* hadden een opleiding gevolgd waarbij de klassieke teksten, zoals die van Aristoteles en Hippocrates, bestudeerd werden. Ze hielden zich bezig met de interne werking van het

---

¹² Deze terminologie heb ik ontleend aan E. Huizenga (2003) *Tussen autoriteit en empirie: de Middel nederlandse chirurgieën in de veertiende en vijftiende eeuw en hun maatschappelijke context*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

menselijk lichaam en wanneer iemand koorts had of last van andere interne ziekten, werden de *doctores* erbij geroepen. In de Middeleeuwen waren er maar weinig medici die in deze mate gestudeerd hadden en vaak kostte de hulp van deze medici veel geld. Hoewel men veel vertrouwen had in de kwaliteiten van deze specialisten, keerden de armere mensen van de bevolking zich eerder naar de chirurgen, barbiers of zelfs kwakzalvers, omdat deze minder geld vroegen voor hun diensten.¹³

De chirurgen hadden soms ook gestudeerd, maar richtten zich in tegenstelling tot de *doctores* vooral op kwalen met externe klachten, wondverzorging, botbreuken of chirurgische ingrepen. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld wanneer staar door de *doctores* niet verholpen kon worden. Dan moest om blindheid te voorkomen een riskante chirurgische ingreep worden uitgevoerd.¹⁴ Als teken van bekwaamheid mochten chirurgen na het halen van een bevoegdheid een lange mantel dragen.¹⁵ Hieruit bleek de wens van de chirurgen om meer aanzien te krijgen binnen de medische wereld en de maatschappij. Sommige chirurgen verlangden naar de hoge status die de *doctores* genoten, terwijl die liever een grotere scheiding tussen de twee groepen zagen. Tussen de *doctores* en de chirurgen bestond dan ook een vorm van concurrentie waarbij beide groepen de hoogste status wilden genieten.¹⁶ Sommige chirurgen bezaten bovendien kennis van het maken van geneesmiddelen, omdat medicijnen duur waren en lang niet altijd overal verkrijgbaar. Op deze manier waren de chirurgen concurrenten van de apothekers die zich pas rond de zestiende eeuw duidelijk begonnen te manifesteren op de arbeidsmarkt.¹⁷

Onder de beroepsgroep van de chirurgen bevonden zich de barbiers. Van oorsprong werd aan hen alleen het scheren overgelaten, maar een van de taken die de barbiers langzamerhand van de chirurgen overnamen was de aderlating. Dit was een procedure waarbij bloed werd afgetapt bij een patiënt in de hoop een ziekte te verwijderen of te voorkomen.¹⁸ Om een aderlating te mogen uitvoeren moesten barbiers naast een barbiersexamen ook een chirurgenexamen voldoende afronden.¹⁹

De drie bovenstaande beroepsgroepen, de *doctores medicinae*, chirurgen en barbiers, stonden in relatief hoog aanzien bij de bevolking en men had vertrouwen in de capaciteiten van deze medici vanwege de opleidingen en examens die zij moesten afleggen. Onder deze beroepsgroepen bevonden zich echter nog andere medische beroepsgroepen, bijvoorbeeld die van de kwakzalvers. Zij hadden geen opleiding gevolgd, maar trokken als koopmannen langs de steden, vandaar (soms) de benaming reizende meesters, en verkochten hun medicinale dranken, kruiden en zalven aan de voorbijgangers. Veel kwakzalvers adverteerden zichzelf als eerlijke kooplieden met handelswaar die de zieke mensen echt kon genezen. Het was aan de mensen zelf om erachter te komen of zij inderdaad met een eerlijke koopman te maken hadden of met een oplichter die zijn zakken wilde vullen.²⁰

Na deze beschrijving van de verschillende medische beroepsgroepen in de Middeleeuwen is het nu

---

¹³ E. Huizenga (2003), pp. 223-227.

¹⁴ E. Huizenga (2003), p. 226.

¹⁵ E. Huizenga (2003), p. 227.

¹⁶ E. Huizenga (2003), p. 45.

¹⁷ E. Huizenga (2003), p. 230.

¹⁸ C. Renckens (2004), p. 26.

¹⁹ E. Huizenga (2003), p. 229.

²⁰ C. Renckens (2004), p. 27.

tijd om de handelingen van Meester Marten nader te bestuderen om erachter te komen op welke manier hij te typeren is.

Na de pauze in de klucht volgt de monoloog van 'Een quacksalver' (vs. 310), in de volgende clauskoppen 'Meester Marten' genoemd, die op de markt staat en zijn waren en diensten te koop aanbiedt aan de passanten. Hij vertelt dat iedereen die pijn heeft naar hem toe kan gaan en hij hem zal helpen ervan af te komen (vs. 310-312). In versregels 315-317 geeft hij aan dat hij een zalfje heeft dat naar rozen en kamille ruikt. Hoewel hij de naam er niet van kan uitspreken, weet hij wel dat het mensen kan helpen die last hebben bij het plassen. Hier blijkt dat Meester Marten in staat is dergelijke inwendige kwaaltjes te behandelen en dat hij in het bezit is van een medicijn voor deze kwaal.

Vervolgens vertelt hij dat hij elke ziekte kan genezen, hoe erg deze ook is: 'Jae geen gebreecken so groot, ick salse genesen.' (vs. 321). Zo noemt hij als voorbeelden likdoorns, eksterogen, pokken en zweren. Al deze kwalen kan hij genezen en in zijn arsenaal aan medicijnen heeft hij onder andere 'listighe drancken [...] en smeren' (vs. 327). Ook schurft zegt hij te kunnen genezen, maar zijn handelswijze wordt hierbij niet verduidelijkt. Schurft is een besmettelijke huidziekte waarvan men geloofde dat deze met aderlaten, maar ook met zalven kon genezen.²¹ Het blijkt dat Meester Marten kennis heeft van de werking van het menselijk lichaam, hij zegt immers dat hij iemand kan genezen die last bij het plassen heeft, een kwaal in het verteringsstelsel. Schurft is echter een kwaal waar vooral chirurgen of eventueel barbiers die bevoegd waren om te aderlaten aan te pas kwamen.

Wat opvalt in de monoloog van Meester Marten is dat hij spreekt over zalven en drankjes, maar niet over eventuele chirurgische ingrepen. Sterker nog: hij zegt expliciet dat hij niet zal 'snijen off steecken' (vs. 342). Hier neemt hij afstand van een groot deel van de ingrepen van de chirurgen, terwijl hij wel andere taken van de chirurg toepast, namelijk het verwijderen van tandzweren en het genezen van schurft, pokken, likdoorns en andere zweren. Deze kwalen behoorden immers tot de externe ziekten en kwalen waar de chirurgen zich tot richtten. Op deze manier kan Meester Marten minder goed getypeerd worden als een echte chirurg.

Wanneer de eerste boer langskomt om hem te vragen zijn vrouw te helpen (vs. 352), stemt Meester Marten in en wil hij de pols van de vrouw gaan voelen (vs. 355). Wanneer dat niet hoeft volgens de boer gaat Meester Marten over op een andere manier om de kwaal van de vrouw te diagnosticeren. Hij vraagt of zij nog wel een goede stoelgang heeft (vs. 360-361) en wanneer de boer daarop bevestigend antwoordt, draagt hij hem op om haar urine op te vangen en mee te nemen zodat hij deze kan onderzoeken (vs. 377). Het onderzoeken van urine was een bekende diagnosticeerwijze in de middeleeuwen en staat bekend onder de naam uroscopie. Door het bekijken van de urine stelden medici vast welke ziekte een persoon had. Vaak werd uroscopie in een afgezonderde ruimte uitgevoerd.²² Deze methode werd ook door de *doctores* toegepast.²³

De boer neemt de urine mee en Meester Marten werpt er een blik op en weet meteen wat er mis is. Hij draagt de boer op hem een kan wijn te brengen zodat hij daar een medicijn van kan maken (vs. 400-401). Het gebruik van wijn in de geneeskunde in de middeleeuwen was geen onbekend gegeven. Men zag het als een desinfecterend middel en gebruikte het dan ook om

---

²¹ E. Huizenga (2003) Pp. 203 en 292.

²² E. Huizenga (2003), p. 195.

²³ C. Renckens (2004), p. 26.

ontstekingen tegen te gaan. Om wonden te desinfecteren werden verbandwatten in warme wijn gedoopt en vervolgens op de wond gedrukt. Om pusvorming in de wond tegengegaan werd de wond gewassen met de desinfecterende wijn en werd er een pleister met kruiden op de wond gedrukt.²⁴ Ook al behandelt Meester Marten hier geen wond, wel maakt hij gebruik van een bestanddeel waarvan men vroeger geloofde dat het medicinale werkingen had.

Hoewel Meester Marten van alle markten thuis lijkt te zijn, loopt zijn verhaal niet erg goed af. Erg verrassend is dat niet, wanneer je het bestanddeel voor het medicijn, de wijn, zelf naar binnen werkt. In eerste instantie stemt Meester Marten erin toe om de zieke vrouw te helpen, maar later lijkt het er niet op dat hij deze taak van plan is te volbrengen. Als we terugkijken op de manier waarop hij zijn medische kennis aan het licht brengt, zien we dat Meester Marten geen echte medische specialist is, maar eerder een kwakzalver, een koopman die handelt in medicinale zalven en drankjes. Hoewel de handeling van de uroscopie erop lijkt te wijzen dat Meester Marten toch enige medische kennis bezit, geven andere handelingen of voorgestelde geneeswijzen hier geen bewijs voor, wij moeten hem op zijn woord geloven dat hij inderdaad schurft en likdoornen kan genezen.

Het personage van Meester Marten is gecompliceerd en heeft meerdere kanten in deze klucht. Hij heeft laten zien dat hij de zieke vrouw wel wilde helpen en hij heeft zich zelfs voorgedaan als wonderdokter die elke ziekte kan genezen. Uit zijn handelingen blijkt dat hij wel enige medische kennis bezit en misschien is dat de reden dat zijn personage zo ambigu lijkt: er zit immers een kern van waarheid in zijn verhaal. Hoewel het antwoord dus niet eenduidig is, lijkt het erop dat Meester Marten geen echte medicus is al doet hij zich wel zo voor.

Meester Marten als personage in een klucht

Bovenstaande conclusie heeft voor meer duidelijkheid gezorgd over het personage van Meester Marten. Nu duidelijk is geworden dat hij geen echte medicus is, al beweert hij zelf dat hij alle ziekten kan genezen, is het personage van Meester Marten al minder gecompliceerd. In de volgende paragraaf wil ik zijn handelingen onderzoeken om erachter te komen op welke manier hij als personage in een klucht te typeren is.

Femke Kramer heeft in haar artikel²⁵ het personage van de kwakzalver in rederijerskluchten onderzocht op onder andere karakterisering, functie en betrouwbaarheid. Zij geeft hierbij in een noot de volgende betekenis van het woord 'kwakzalver' die aan het begin van deze paragraaf ook gegeven is: 'iemand die met uitwendige middeltjes een zieke oplapt of opknapt, zonder dat men zekerheid heeft dat de geneeswijze duurzame gevolgen zal hebben'.²⁶ Uit deze typering blijkt dat men in de Middeleeuwen minder negatief over deze term dacht dan men tegenwoordig doet. In onze klucht komt het personage van Meester Marten erg dicht in de buurt van deze typering. Hij staat op de markt en door middel van allerlei zalfjes en drankjes is hij, volgens eigen zeggen, in staat om elke ziekte te genezen (vs. 321).

Volgens Kramer moet het personage voor het publiek goed herkenbaar zijn en daarvoor maakte men gebruik van allerlei rekvisieten waarin hij zijn medicijnen vervoerde. Meester Marten

---

²⁴ E. Huizenga (2003), p. 284.

²⁵ F. Kramer (1993) 'De kwakzalver: een element uit het register van de rederijersklucht'. In: Berndsen, F.A., Dijk, H. van & Vries, G.J. de (Red.), *Poëtica-onderzoek in de praktijk* (pp. 39-52). Groningen: Uitgeverij Passage.

²⁶ F. Kramer (1993), p. 51.

staat dan ook op de markt bij een tafel vol zalfjes (vs. 310).²⁷ Voor de toeschouwers is hij dus goed herkenbaar aan zijn attributen, maar zijn handelingen bepalen uiteindelijk hoe men zijn personage moet typeren.

Meester Marten verschijnt voor het eerst op het toneel in vs. 310 en geeft aan dat hij de zieke mensen van hun kwalen af wil helpen (vs. 312). Uit zijn monoloog komt dus naar voren dat hij goede intenties heeft en hij benadrukt zijn eerlijkheid: 'Compt vrij sonder vreesen, ghij werdt niet bedrogen.' (vs. 322). Deze eerlijke koopman stelt de voorbijgangers nog meer gerust door hen te vertellen dat hij met een heel kleine beloning genoeg neemt (vs. 335). Dit zal de voorbijgangers goed in de oren hebben geklonken, omdat echte dokters schaars waren en voor veel mensen niet te betalen.²⁸ In deze monoloog van zesendertig versregels (vs. 310-346) verzekert Meester Marten de voorbijgangers er wel elf keer²⁹ van dat hij allerlei kwalen en ziekten kan genezen. Daarnaast benadrukt hij dat hij eerlijk is en slechts een kleine compensatie verwacht voor zijn harde werk. Een dergelijke openingsmonoloog is volgens Femke Kramer typerend voor het personage van de kwakzalver in de rederijerskluchten:

De tekst van de kwakzalver, in sommige gevallen ingeleid met enkele zinnen waarin het personage zich als weldoener der mensheid presenteert, bestaat doorgaans uit het aanprijzen van de eigen expertise, vaardigheden en betrouwbaarheid en een opsomming van medicinale producten en van kwalen waartegen deze werkzaam zijn.³⁰

Hoewel Meester Marten een beeld schept van een eerlijke koopman met allerlei wondermiddeltjes, geeft hij geen bewijzen voor de werking van deze producten en de kwaliteit van zijn capaciteiten. Daarnaast valt te relativeren dat Meester Marten een personage in een klucht is, een genre waarbij het vooral om vermaak draait. De betrouwbaarheid van Meester Marten is per definitie voor discussie vatbaar.

Na de monoloog van Meester Marten verschijnt de boer weer op het toneel met een verzoek aan Meester Marten. Zijn vrouw blijkt al enkele dagen ziek te zijn en hij hoopt dat Meester Marten haar beter kan maken (vs. 350-352). Meester Marten, als eervolle mensenhelper, stemt erin toe om de vrouw te helpen, al is hij wel bang om 'schant' (vs. 382, 411) te behalen.

Naast de angst om schande te behalen door de omgang met de domme boer, moet Meester Marten ook veel geduld hebben. De boer is immers niet de slimste boer uit de omgeving, want wanneer Meester Marten informeert naar de 'camergang' (vs. 361) neemt de boer dit veel te letterlijk. Hij antwoordt dat zijn vrouw inderdaad de kamer uitgaat en de zolder oploopt. Ze kan zelfs nog naar een plaatsje lopen dat meer dan 20 kilometer verderop ligt.³¹ Dat antwoord is natuurlijk niet wat Meester Marten verwacht, hij informeerde namelijk naar de stoelgang van de vrouw. Dit misverstand is een voorbeeld van een humoristisch procédé dat vaker voorkwam in dialogen tussen

---

²⁷ F. Kramer (1993), p. 41.

²⁸ C. Renckens (2004), p. 12.

²⁹ vs. 314, 317, 321, 324, 326, 328, 332, 333, 340, 342, 344.

³⁰ F. Kramer (1993), p. 42.

³¹ In vs. 366 wordt de plaats Limmen genoemd, een plaats in Noord-Holland die (hemelsbreed) op 21 kilometer afstand van Haarlem ligt. Ik ga er hier (misschien ten onrechte) van uit dat het toneelstuk in Haarlem wordt opgevoerd, omdat de rederijerskamer De Pellicanisten uit Haarlem komt.

kwakzalvers en tegenspelers.³²

Wanneer Meester Marten uiteindelijk om de urine van de vrouw vraagt, brengt de boer deze naar hem toe in een pispot (vs. 391). Nadat hij door middel van een uroscopie heeft onderzocht welke kwaal de vrouw heeft opgelopen, draagt Meester Marten de boer op om een kan wijn te halen zodat hij daar een medicinaal drankje van kan maken (vs. 400-401). Het lijkt er op dat moment op dat Meester Marten de vrouw inderdaad gaat helpen zoals hij beloofd had, maar zodra de boer weg gaat slaat Meester Marten de wijn zelf achterover (vs. 428)!

Hoewel dit er duidelijk op lijkt te wijzen dat Meester Marten een oplichter is, kan het volgens Femke Kramer ook betekenen dat Meester Marten al aan zag komen dat hij weinig geld voor zijn hulp kon verwachten.³³ In dat geval zou dit als een soort wanhoopsdaad bekeken kunnen worden. Na het vertoon van veel geduld om de boer te helpen, ziet Meester Marten het niet meer zitten en neemt maar een grote slok van de wijn om toch iets positiefs aan zijn werk over te houden. 'Off ick geen gelt en creech, ick heb den wijn in mijn gadt' (vs. 461). De toeschouwer weet natuurlijk dat de boer inderdaad geld tekort komt en geen echte dokter kan betalen, maar Meester Marten weet dat niet. Zijn daad is daarom ook niet goed te keuren, maar wel te begrijpen. Vóór vs. 428, wanneer Meester Marten de wijn zelf opdrinkt in plaats van er een medicijn van te maken, lijkt hij nog een geduldige helper die de vrouw van de boer wil genezen. Hij stelt vragen over haar stoelgang en voert een uroscopie uit om een diagnose te kunnen stellen. Tot hier lijkt het prima in orde. Het moment waarop het publiek gaat twijfelen aan de betrouwbaarheid van Meester Marten ligt in vs. 428. Een echte dokter drinkt namelijk het bestanddeel voor een medicijn niet zelf op. Vanaf dat moment lijkt het personage van Meester Marten in een ander daglicht te staan. Hij lijkt een bedrieger en probeert de boer en zijn vrouw op te lichten.

Hoewel hij de boer een drankje meegeeft waar hij nog iets 'goets' heeft ingedaan (vs. 443), is het voor het publiek al duidelijk dat de vrouw niet beter zal worden van dit middeltje. Dit wordt bevestigd wanneer de boer en zijn vrouw weer naar de markt toe komen en hem ervan beschuldigen 'paerdestront met waeter' (vs. 484) te hebben gemengd. Na een scheldpartij en enkele bedreigingen van de vrouw, die hem graag aan een 'kemppencoort' (vs. 481) ziet hangen, kan Meester Marten zich uit de voeten maken.

In deze paragraaf wilde ik de handelingen van Meester Marten onderzoeken om er achter te komen op welke manier het personage van Meester Marten te typeren valt. Aan het begin van deze paragraaf heb ik een definitie gegeven van de term 'quacksalver' uit de MNW: 'iemand die met uitwendige middeltjes een zieke oplapt of opknapt, zonder dat men zekerheid heeft dat de geneeswijze duurzame gevolgen zal hebben'.

Meester Marten komt als personage op een belangrijk punt overeen met deze definitie: hij maakt inderdaad alleen gebruik van uitwendige middelen, hij zegt zelfs expliciet dat hij niet in lichamen zal snijden (vs. 342). Een verschil met deze definitie is het feit dat Meester Marten aan de voorbijgangers vertelt dat zijn middeltjes alle kwalen kunnen genezen (vs. 321), hier klinkt geen onzekerheid over de werking in door en daarom komt de definitie deels wel en deels juist niet overeen. Een 'quacksalver' zoals het MNW aangeeft is Meester Marten dus niet, maar hij komt deels wel met de definitie overeen.

---

³² F. Kramer (1993), p. 43.

³³ F. Kramer (1993), p. 44.

Hierboven zijn de handelingen van Meester Marten als personage in een rederijdersklucht onderzocht om erachter te komen of Meester Marten een bedrieger is of niet. Het verhaal van Meester Marten loopt niet positief af voor zijn personage, maar dat komt dan ook door zijn eigen handelingen. Door de boer en zijn vrouw te bedriegen roept hij onheil over zichzelf af. Zijn handelingen wijzen er zelfs op dat zijn personage dat van een bedrieger is, maar dit valt te relativeren. In eerste instantie lijkt Meester Marten de zieke te willen helpen: hij voert een uroscopie uit om de vrouw te diagnosticeren, maar nadat hij het idee krijgt dat hij zijn tijd aan het verspillen is, besluit hij de boer niet verder te helpen en een beloning voor zichzelf te regelen. Hieruit blijkt eerder de pragmatische aard van het personage dan kwaadaardige bedoelingen. Femke Kramer zegt in haar artikel hierover het volgende: 'Als via de kwakzalver in de klucht verwezen wordt naar bestaande beroepsgroepen, dan horen de meeste personages – in de eerste plaats verkopers van kruiden – tot de meest onschadelijke soort.'³⁴ Een echte medicus of kwaadaardige bedrieger is Meester Marten dan ook niet. Hij lijkt eerder van een opscheppende kwakzalver te veranderen in een pragmaticus die een beloning voor zichzelf regelt.

---

³⁴ F. Kramer (1993), p. 45.

Scène-indeling

Bij het maken van deze scène-indeling ben ik uitgegaan van een definiëring van een scène wanneer dezelfde personages zichtbaar op het toneel staan. In scène 1 staan bijvoorbeeld de boer en zijn vrouw op het toneel. Op het moment dat de vrouw zegt: 'Siet, hier comt ons buerman aen loopen.' (vs. 21) staat de buurman naar mijn mening zichtbaar op het toneel en is de volgende scène begonnen. Zodra de buurman niet langer zichtbaar op het toneel staat, begint scène 3.

Scène	Versregels	Personages zichtbaar op toneel	Inhoud
Scène 1	vs. 1-20	Deerste boer Twijff	Deerste boer en zijn vrouw komen aan op de markt en zijn van plan hun eieren daar te verkopen.
Scène 2	vs. 21-105	Deerste boer Twijff Dander boer	Dander boer (de buurman) komt aanlopen met een half kalf. Hij wil naar de meubelmaker, omdat hij bang is dat zijn vrouw twaalf kinderen per jaar zal baren. Hij vertrouwt zijn kalf aan de boer toe zodat hij het kalf voor hem kan verkopen. De buurman loopt weg.
Scène 3	vs. 106-138	Deerste boer Twijff	De boer en zijn vrouw lachen om hun buurman en de vrouw gaat achter hem aan om te zien hoeveel wiegen hij gaat kopen.
Scène 4	vs. 139-140	Deerste boer	De boer staat op de markt om de eieren en het kalf van de buurman te verkopen. Er komt echter niemand om deze van hem te kopen.
Scène 5	vs. 141-207	Deerste boer Een waerdin	Er komt een waerdin aanlopen en de boer krijgt van haar een voorstel om in ruil voor de eieren en het kalf seks te hebben. De boer is in eerste instantie weigerachtig, omdat hij weet dat hij in de problemen zal komen. Hij stemt toch in met het voorstel en samen met de waerdin loopt hij het toneel af.
Scène 6	vs. 208-222	Twijff	De vrouw is teruggekeerd en kan haar man niet vinden. Ze is bang dat er iets ergs met hem gebeurd is of dat hij haar expres weggestuurd heeft.
Scène 7	vs. 223-270	Deerste boer Twijff	De boer komt weer aanlopen en moet aan zijn vrouw bekennen dat hij het geld niet heeft. Hij krijgt op zijn kop van zijn vrouw.
Scène 8	vs. 271-309	Deerste boer Twijff Dander boer	De buurman komt aanlopen en wanneer de boer hem vertelt dat hij het geld kwijt is, vertelt de buurman dat hij geduldig op zijn geld zal wachten. Wel is hij bang zelf in de problemen te komen bij zijn eigen vrouw. De buurman loopt weg en vraagt of ze ook meegaan naar huis. De boer zegt dat het hem spijt en dat, als hij het nog een keer doet, de vrouw hem mag slaan met roeden. Ze lopen

			de buurman achterna en gaan naar huis.
Pauze		Geen personages op het toneel	
Scène 9	vs. 310-346	Meester Marten	Meester Marten staat op de markt en prijst zijn koopwaar en diensten aan.
Scène 10	vs. 347-380	Meester Marten Deerste boer	De boer komt aanlopen en vraagt Meester Marten om hulp, omdat zijn vrouw al bijna twee dagen ziek op bed ligt. Meester Marten stuurt hem weg om de urine van zijn vrouw te halen. De boer loopt van het toneel af.
Scène 11	vs. 381-384	Meester Marten	Meester Marten wenst dat de boer hem met rust zou laten, hij is bang zijn eer aan te tasten.
Scène 12	vs. 385-407	Meester Marten Deerste boer	De boer komt weer aanlopen met de urine van zijn vrouw nog in de pispot. Meester Marten bekijkt de urine en stelt de kwaal vast. Hierop stuurt hij de boer weg om een kan met wijn te halen waar hij een medicijn van zal maken. De boer loopt het toneel af.
Scène 13	vs. 408-411	Meester Marten	Meester Marten wenst nogmaals dat de boer hem met rust zou laten, hij wil zijn eer behouden en is niet van plan nogmaals iemand als de boer te helpen.
Scène 14	vs. 412-426	Meester Marten Deerste boer	De boer komt weer aanlopen met een kan wijn. Meester Marten zegt dat hij er een medicijn van gaat maken. De boer moet later het drankje komen ophalen en loopt het toneel af.
Scène 15	vs. 427-436	Meester Marten	Meester Marten drinkt de wijn zelf op.
Scène 16	vs. 437-458	Meester Marten Deerste boer	De boer komt weer aanlopen om het medicijn op te halen. Meester Marten doet snel een geheimzinnig goedje in een drankje, geeft dit aan de boer en hij vertelt de boer hoe zijn vrouw deze in dient te nemen. Hij verzekert de boer dat ze snel weer beter zal zijn. De boer vertrekt naar huis.
Scène 17	vs. 459-470	Meester Marten	Meester Marten probeert nog enkele klanten aan te trekken voordat hij naar de volgende stad zal vertrekken.
Scène 18	vs. 471-512	Meester Marten Deerste boer Twijff	De boer en zijn vrouw komen aanlopen en beschuldigen Meester Marten ervan een oplichter te zijn. Ze schelden hem uit en bedreigen hem. Meester Marten gaat snel weg voor het uit de hand kan lopen.
Scène 19	vs. 513-528	Deerste boer Twijff	De vrouw vraagt aan haar man waar de waardin woont die zijn geld afgetrosgeld heeft. Samen lopen ze naar haar huis (het toneeldoek) en de boer klopt aan.

Scène 20	vs. 529-570	Deerste boer Twijff Een waerdin	De waardin doet de deur (het toneeldoek) open en de vrouw van de boer eist dat ze het geld terug krijgen. Na enkele dreigementen geeft de waardin het geld terug. De vrouw spreekt de toeschouwers aan in een slotmonoloog.
-------------	-------------	---------------------------------------	---

Opvoeringsanalyse

Wanneer men dramateksten uit de Middeleeuwen voor zich heeft liggen, moet men onthouden dat deze teksten bestemd waren om opgevoerd te worden. Deze teksten hadden een performatief doel en moesten toneelspelers helpen om de toneelstukken op te voeren. Op welke manier dat vroeger gebeurde is moeilijk te onderzoeken. Er konden in de Middeleeuwen immers geen foto's of video's gemaakt worden die ons inzicht kunnen geven in de manier waarop men vroeger toneelstukken opvoerde. Gelukkig was het wel mogelijk om de opvoering van toneelstukken te schilderen of tekenen en W. Hummelen heeft in zijn artikel 'Toneel op de kermis, van Brueghel tot Bredero'³⁵ dan ook gebruik gemaakt van enkele schilderijen, gravures en tekeningen waarop toneelopvoeringen zijn afgebeeld. Naar aanleiding van deze afbeeldingen heeft hij geprobeerd de afgebeelde toneelopvoeringen te identificeren aan de hand van personages, rekvisieten en andere mogelijke aanwijzingen. Hummelen heeft met zijn artikel laten zien dat het mogelijk is om informatie te vinden over de praktijk van Middeleeuwse toneelstukken.

Daarnaast is zijn artikel voor mijn scriptie erg nuttig, omdat Hummelen zich in zijn artikel richt op toneelopvoeringen op boerenkermessen rond de zestiende eeuw. Deze opvoeringen werden vaak door rederijkerskamers uitgevoerd³⁶ en samen met het feit dat Hummelen zich richt op toneelopvoeringen rond de 16^e eeuw, kan ik het artikel van Hummelen goed gebruiken voor de opvoeringsanalyse van *Een boer en Meester Marten*.

Om te onderzoeken op welke manier onze klucht mogelijk is opgevoerd moet ik allereerst de nadruk leggen op het woord 'mogelijk'. De klucht verschaft namelijk tekstuele informatie waar ik vervolgens een interpretatie aan geef. Het is echter goed mogelijk dat er op een andere wijze is omgegaan met de middelen die men toen had en waarvan ik geen weet heb. Femke Kramer benadrukt dit aspect van een opvoeringsanalyse: tijdens het 'scenisch lezen'³⁷ moet de onderzoeker niet te snel een bepaalde richting op willen in zijn interpretatie, omdat er meerdere manieren zijn om dramateksten te veranderen in toneelopvoeringen. Hier komt de term 'preteksten' uit de inleiding weer terug. De teksten zijn als opstapje bedoeld naar echte opvoeringen, maar er zijn meerdere manieren mogelijk om deze uit te voeren. Met deze waarschuwing in het achterhoofd keren we hier terug naar de tekst van onze klucht.

---

³⁵ W.M. Hummelen (1989) 'Toneel op de kermis, van Brueghel tot Bredero.' In: *Oud Holland*, 103, 1-45.

³⁶ W.M. Hummelen (1989), p. 2.

³⁷ F. Kramer (2009), p. 97.

De stellage van onze klucht

Afb. 1 Toegeschreven aan Pieter Bruegel de J., *Dorpskermis*. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Brussel.³⁸

Hummelen maakt in zijn artikel gebruik van enkele afbeeldingen waarop toneelstellages te zien zijn. Naar mijn idee werd *Een boer en Meester Marten* op een stellage gespeeld zoals hierboven te zien is in afbeelding 1: een rechthoekig platform waarop een rechthoekig speelhuis tegen de achterste wand gebouwd was waardoor vóór het speelhuis een speelveld ontstond. De vier wanden van het speelhuis bestonden uit doeken en de wand die aansloot bij het speelveld bevatte aan de zijkanten twee openingen waardoor personages op en af konden gaan.³⁹

De analyse

In vs. 1-2 opent de eerste boer het toneelstuk door aan te geven dat zij hun 'goet' willen verkopen, waarna zijn vrouw verduidelijkt dat zij hun eieren snel willen verkopen. Hier lijkt geïmpliceerd te worden dat zij eieren bij zich hebben en misschien worden deze dan ook duidelijk aan het publiek getoond. In vs. 5 vertelt de vrouw dat ze nog nooit zoveel mensen bijeen gezien had. Het is mogelijk dat ze zich hier tot het bijeengekomen publiek richt, waardoor interactie tussen spelers en publiek ontstaat doordat ze het publiek bij de opvoering betreft en de vierde wand doorbreekt. Wanneer de boer enkele stelletjes ziet staan, zegt hij zacht dat hij dat vroeger ook deed, maar het nu moet laten. Zijn vrouw richt zich tot het publiek en zegt: 'Siet, onsen Jan treet saft, wadt mach hij praeten?' (vs. 17). Het lijkt erop dat de vrouw iets verwijderd van de boer staat, omdat zij hem niet gehoord heeft.

Vervolgens begint scène 2 met de komst van de buurman wanneer de eerste boer te kennen geeft dat hij hem aan ziet komen lopen (vs. 21). De buurman is op het toneel verschenen door het gat in de doeken van het speelhuis, en hij loopt volgens de eerste boer erg hard (vs. 22). De boer vraagt zich af waarom en zijn vrouw wijst hem dan in vs. 23 op het halve kalf dat de buurman met zich mee draagt. De buurman draagt blijkbaar een half kalf met zich mee. Dit kon mogelijk een zelf gemaakt rekvisiet zijn of een echt doormidden gesneden kalf. Een dergelijk rekvisiet kan erg zwaar zijn geweest en dit steunt natuurlijk de uitspraak van de vrouw: 'Ick weet zijn gadt schier smart vant

³⁸ Deze afbeelding heb ik ontleend aan W.M.H. Hummelen (1989) 'Toneel op de kermis, van Brueghel tot Bredero.' In: *Oud Holland*, 103, p.7. Ook beschikbaar op de DBNL.

³⁹ W.M. Hummelen (1989), p. 26.

calff voort te trecken' (vs. 24). In vs. 27 is de buurman bij het koppel aangekomen en zij willen de reden weten van zijn haast. Het blijkt dat de buurman meent dat zijn vrouw in staat is twaalf of dertien kinderen in een jaar te baren en hij is van plan wiegen te bestellen zodat hij er in ieder geval genoeg heeft mocht ze eens een tweeling krijgen: 'Alle maents een kint is immers 12 in een jaer en comptse eens met een paer [...] dan mach elck kint noch geen wiech krijghen.' (vs. 44-46). Hij hoopt dat de boer zijn kalf voor hem wil verkopen (vs. 66), zodat hij zelf naar de meubelmaker kan gaan om wiegen te bestellen (vs. 68). Hij laat het kalf bij de boer en zijn vrouw achter en loopt in vs. 105 het toneel af wanneer de vrouw hem belooft dat haar man zich aan zijn woord zal houden.

Scène 3 begint wanneer de vrouw uitroept dat ze nog nooit zulke domme praat gehoord heeft (vs. 106-107). De boer stuurt vervolgens zijn vrouw achter de buurman aan om te onderzoeken hoeveel wiegen hij gaat bestellen. Na het uiten van enkele bezorgdheden gaat de vrouw in vs. 138 de buurman achterna en loopt ze het toneel af. Hierdoor blijft de boer als enige op het toneel staan.

In scène 4 staat de boer nog op het toneel om zijn eieren en het kalf te verkopen, maar de boer klaagt dat er niemand is om ze aan te verkopen: 'Dits wonder! Daer compt niemant naet calff off eijeren vraegen.' (vs. 139). Gelukkig ziet hij vervolgens in vs. 141 een 'lustige vrouw' aan komen lopen. Dit duidt de opkomst van de waardin aan. Zij doet hem het voorstel om in ruil voor een seksueel avontuurtje haar de eieren en het kalf te verkopen. Dit onzedelijke voorstel en de beschrijving van haar personage: 'chierlijck gecleet oft lichtvaerdlijck', lijken erop te wijzen dat dit personage schaars of uitdagend gekleed gaat. Na enige overtuiging stemt de boer toe om seks met haar te hebben in ruil voor de eieren en het halve kalf (vs. 190). De vrouw stelt voor om naar haar huis te gaan en de boer vindt dit een goed idee: 'Tis beter bij wijn en bier als achter die koeijen.' (vs. 207). In vs. 207 gaan de twee personages het toneel af door een van de openingen in het doek.

In vs. 208 verschijnt de vrouw door de andere opening van het doek. Door aan de andere kant op te komen, is de kans dat ze de boer en de waardin betrapt verkleind, ze komt immers van een andere richting aanlopen. In deze scène zoekt de vrouw haar man, maar de vrouw kan hem niet vinden en is bang dat er iets ergs gebeurd is (vs. 210). Uiteindelijk komt hij in vs. 223 weer het toneel oplopen en volgens de vrouw ziet hij er niet erg gelukkig uit: 'maer hij en sietste niet blijft' (vs. 224). Wanneer de man haar uitlegt dat hij het geld van de eieren en het kalf niet heeft, krijgt hij dan ook de volle laag van zijn vrouw. Deze scène is bedoeld om het karakter van de dwaze man en de boze vrouw te verduidelijken en heeft een komisch karakter. Het is niet moeilijk om de luide stem en boze bewegingen van de vrouw voor te stellen.

In vs. 271 begint scène 8 wanneer de vrouw de opkomst van de buurman aangeeft: 'Siet, hier compt den man van tcalff an treen.' (vs. 271). De boer moet hem nu teleurstellen en vertelt als smoes dat hij het geld verloren is toen hij een pintje is gaan drinken (vs. 288). De buurman is van goede trouw en verwacht het geld later te ontvangen. Hij stelt voor om samen naar huis te gaan (vs. 299) en de vrouw waarschuwt haar man voor de consequenties mocht hij nog een keer de fout in gaan (vs. 308-309). Dan zijn ze klaar om te vertrekken en in vs. 309 lopen ze gezamenlijk het toneel af.

Hierna staat aangegeven dat er een pauze is ingelast. Over pauzes in Middelnederlandse dramateksten is nog niet veel onderzoek gedaan. Wel heeft Hummelen een artikel⁴⁰ geschreven over het voorkomen van 'pauze' en 'selete' in de dramateksten van de *Bliscapen* en de functie daarvan. Tijdens 'selete' wordt de pauze volgens Hummelen opgevuld met zang, terwijl men tijdens een 'pauze' de opvoering onderbreekt met instrumentale muziek. In de *Eerste bliscap* staan 'pauze' en

---

⁴⁰ W.M. Hummelen (2001) "Pause' en 'Selete' in de *bliscapen*." In: H. van Dijk, B. Ramakers (eds.). *Spel en spektakel*. (pp. 133-153). Amsterdam: Uitgeverij Prometheus. Ook beschikbaar via de DBNL.

‘selete’ voor muzikale intermezzi die een sprong in de tijd moeten aangeven en in de *Sevenste bliscap* moeten ze een reis aangeven of een andere handeling van een personage dat voor het publiek niet te zien is. Hoewel in onze klucht ook het woord ‘pauza’ voorkomt, betekent dit niet dat er in de klucht een muzikaal intermezzo is geweest. De *Bliscapen* behoren tot een ander toneelgenre, namelijk dat van de mysteriespelen. Kluchten zijn korte en vermakelijke toneelstukken en in onze klucht zijn geen aanwijzingen te vinden die een intermezzo met muziek aanduiden. Het voorkomen van een muzikaal intermezzo is dan ook erg onwaarschijnlijk, maar de functie van de pauze kan wel overeenkomen met de *Eerste bliscap*. Sinds het afgaan van de boer, de vrouw en de buurman en de opkomst van Meester Marten is immers tijd verstreken. De vrouw van de boer ligt al bijna twee dagen ziek op bed (vs. 351) en dat wijst erop dat er minstens een dag verstreken is tussen het moment vóór de pauze en het moment na de pauze. Het is dus mogelijk dat de pauze ingelast is vanwege de tijdsprong die gemaakt is, maar ook bestaat er de mogelijkheid dat de functie van de pauze het veranderen van het toneel is. De tafel en rekvisieten (vs. 310-311) van Meester Marten moesten immers ook neergezet worden. Het voorkomen van ‘pauze’ heeft hier naar mijn idee een dubbele functie: zowel het verstrijken van tijd als het veranderen van de inrichting van het toneel.

De opvoering wordt in scène 9 hervat met de verschijning van Meester Marten op het toneel. ‘Het is nu recht in den marckt. Nu moet ick mijn versnellen om mijn taeffel met den salve voort te stellen.’ (vs. 310-311). Meester Marten staat hier op een markt en geeft aan een tafel met zalfjes bij zich te hebben staan. Op het toneel heeft dus mogelijk een tafel gestaan met zalfjes die hij graag aan de passanten wil verkopen. In deze monoloog noemt Meester Marten allerlei ziekten en kwaaltjes waar hij geneeskundige drankjes en zalfjes voor heeft (vs. 327). Het publiek heeft hier te maken met een koopman die zijn waar aanprijst bij de voorbijgangers. Tijdens zijn monoloog richt Meester Marten zich tot het publiek van de opvoering waardoor de zogenaamde vierde wand doorbroken wordt. Het publiek wordt hier aangesproken door Meester Marten die mogelijk tijdens zijn monoloog enkele potjes met zalf of flesjes met drank van zijn tafel pakt om deze beter te laten zien. Hoewel dit niet staat aangegeven in de tekst meen ik dat dit een goede mogelijkheid is. Een koopman die stoffen verkoopt laat zijn waar immers ook goed aan mogelijke klanten zien om interesse te wekken.

In vs. 347 begint scène 10 wanneer de boer op het toneel verschijnt. Zijn vrouw schijnt al enkele dagen ziek te zijn en hij hoopt dat Meester Marten haar kan helpen. Hier blijkt dat er een tijdsprong is geweest van minimaal een dag. De vrouw is immers ‘schier twee daegen’ (vs. 351) ziek, wat betekent dat ze bijna twee dagen in bed heeft gelegen. Meester Marten wil wel helpen en stelt voor om haar pols te komen voelen, maar de boer zegt dat hij dat net zo goed zelf kan doen (vs. 357). Meester Marten vraagt vervolgens naar haar ‘camergang’ (vs. 361) waarop de boer zegt dat ze nog wel eens de kamer uit gaat en zelfs een stuk kan lopen. Hier is duidelijk een komisch effect beoogd, aangezien hier een misverstand is. Meester Marten bedoelt haar stoelgang, maar de boer vat het woord ‘camergang’ hier te letterlijk op. Na een uitleg door Meester Marten stuurt hij de boer weg om de urine van zijn vrouw te halen zodat hij een uroscopie kan uitvoeren (vs. 377). In vs. 380 loopt de boer het toneel af om thuis de urine van zijn vrouw te halen.

Wanneer Meester Marten in scène 11 weer alleen op het speelveld staat, verzucht hij zich over het feit dat hij te maken heeft met deze boer, omdat hij gelooft dat hij zijn tijd verspilt om de slome boer te helpen (vs. 382-384).

Het respijt van Meester Marten is van korte duur, want in vs. 385 begint de volgende scène en komt de boer aanlopen met de urine van zijn vrouw in een pispot. ‘Hier heb ick haer waeter in desen podt.’ (vs. 389) geeft aan dat de boer een rekvisiet bij zich heeft dat een pispot met urine

moet voorstellen. Wanneer dit zo duidelijk benadrukt wordt, is het bijna noodzakelijk dat er ook echt een potje met een soort vloeistof gebruikt wordt, zoals bijvoorbeeld in afbeelding 2.

Afb. 2 Middeleeuwse
Pispot⁴¹

Meester Marten verwondert zich over dit schouwspel: 'Heb ick mijn leven geweeten twater in een pispot te bringen? Ja watte dingen siet men ghescien.' (vs. 391-392). Na gekeken te hebben naar de urine stelt Meester Marten een diagnose: 'Het schort haer dunckt mijn recht int midden in haer lijff.' (vs. 395). De kwaal zit volgens Meester Marten midden in het lichaam van de vrouw, wat er precies aan de hand is wordt niet duidelijk, maar de boer bevestigt de diagnose van Meester Marten (vs. 397). Hierop stuurt Meester Marten hem weg om een kan met wijn te halen zodat hij er een drankje van kan maken. In vs. 407 gaat de boer weer het toneel af.

In scène 13 klinkt Meester Marten nog wanhopiger dan hiervoor: 'Ick wou dat den boer vlooch in den lucht, want ick sal begaen geen eer.' (vs. 415). De wens dat de boer letterlijk opvliegt, duidt erop dat Meester Marten het gehad heeft met de boer en hem eigenlijk niet meer wil helpen. Hij zal weinig geld aan hem verdienen en bovendien is hij bang dat zijn eer aangetast zal worden door met deze boer om te gaan. Helaas voor Meester Marten is het nog niet afgelopen: 'Siet, hier compt die boer al weer aen douwen' (vs. 412).

In vs. 412 is de boer weer het toneel opgekomen en heeft hij een kan met wijn met zich meegenomen voor het medicinale drankje. Hij heeft hier dus mogelijk een kan bij zich waar een vloeistof in zit. De boer wordt vervolgens weggestuurd door Meester Marten die hem vertelt na een half uur terug te komen (vs. 421).

Meester Marten verzekert hem een laatste maal dat hij snel een drankje ervan zal maken (vs. 425-426) en wanneer de boer uit het zicht is, voegt hij eraan toe: 'Maer den wijn is daer si blijven sel' (vs. 427) en dan drinkt hij de kan wijn zelf leeg. Deze handeling van Meester Marten zorgt ervoor dat hij in een slechter daglicht komt te staan. Hij heeft immers beloofd de zieke vrouw van de boer beter te maken, maar nu slaat hij zelf de wijn achterover die bestemd was voor het medicijn. Naar mijn idee is het waarschijnlijk dat Meester Marten dit doet omdat hij niet meer verwacht een beloning van de boer te krijgen en door het opdinken van de wijn heeft hij tenminste iets van een vergoeding gekregen voor zijn werk, al valt dat 'werk' te relativiseren. Meester Marten heeft namelijk nog niet veel bijzonders gedaan voor het welzijn van de vrouw.

In scène 16 komt de boer het toneel weer op om de drank te halen. Meester Marten 'moet er noch wat goets in doen' (vs. 443) voor het goed is om mee te geven. Hier kan men zich voorstellen dat Meester Marten een geheimzinnig 'goedje' in een willekeurig drankje stopt dat hij op zijn tafel met koopwaar heeft staan en dit vervolgens aan de boer meegeeft. Hij stelt de boer gerust door te zeggen dat zijn vrouw snel weer beter zal worden en in vs. 458 loopt de boer het toneel af om zijn vrouw het drankje te geven.

Meester Marten staat nu weer alleen op het speelveld en probeert nog enkele klanten te trekken. Hij doorbreekt in deze monoloog weer de vierde wand door het publiek rechtstreeks aan te spreken: 'Nu goeluij, en schaempt u niet te coopen, eer ick weer gae loopen in ander stee.' (vs. 465-467). Ook zegt Meester Marten hier expliciet: 'Off ick geen gelt en creech, ick heb den wijn in mijn

⁴¹ Deze afbeelding heb ik ontleend aan Museum Nieuwerbrug (2014) *Voorwerpen uit Nieuwerbrug*. Op 22 juni 2014 ontleend aan: <http://www.nieuwerbrug.net/voorwerpen/>.

gadt.' (vs. 461). Dit zegt hij na een uitspraak van de boer over een mogelijke beloning als zijn vrouw echt geneest (vs. 457-458). Het aanspreken van mogelijke klanten kan betrekking hebben op deze beloning van de boer. Hij beseft natuurlijk dat hij een nepmedicijn heeft meegegeven en dat de vrouw daar waarschijnlijk niet beter van zal worden. Hij kan de beloning dus wel vergeten en zal daarom verder trekken naar een andere stad (vs. 466).

In vs. 471 begint scène 18 wanneer Meester Marten de boer en zijn vrouw aan ziet komen lopen en hij verwacht misschien dat de vrouw weer beter is geworden en dat hij nu misschien toch een beloning zal krijgen (471-472). Wanneer de vrouw bij Meester Marten aankomt, verrast ze hem door hem niet te belonen, maar door hem stevig de les te lezen. Ze raast en tiert en maakt Meester Marten uit voor een leugenaar die paardenstront staat te mengen (vs. 484). Meester Marten weerspreekt haar, maar de vrouw wil hier niets van horen. Ze zou hem graag de nek om draaien en dreigt hem te slaan 'den kan met den dranck wel op u cop' (vs. 494). Hieruit maak ik op dat de vrouw de kan met het geheimzinnige 'medicinale' drankje met zich mee heeft genomen en ik kan me zelfs voorstellen dat ze die nu goed zichtbaar voor Meester Marten heen en weer beweegt in een dreigende houding. Voor het echter uit de hand loopt maakt Meester Marten zich uit de voeten in vs. 512 en loopt hij snel het toneel af met de figuurlijke staart tussen de benen.

In de volgende scène staan de boer en de razende vrouw nog op het toneel en de vrouw laat de boer de weg wijzen naar de waardin (vs. 517). In vs. 520 verplaatsen de twee zich op het toneel naar de toneeldoek en zegt de man: 'Siet, hier woontse.' (vs. 521). Hij klopt vervolgens aan en in vs. 529 begint de volgende scène wanneer de waardin door het toneeldoek de speelruimte betreedt. Ze is verrast dat de man er weer is: 'O fijnman, sijt ghij daer veur?' (vs. 529). De vrouw maakt echter vrij duidelijk dat de man er niet is om nog een avontuurtje met haar te hebben. Ze eist het geld terug dat ze hem ontnomen heeft, anders zal ze het gezicht van de waardin eens goed open snijden (vs. 543)! De twee dames zorgen voor een indrukwekkende opvoering en ik kan me de twee bazige vrouwen goed voorstellen terwijl ze scheldend de overhand proberen te krijgen. Uiteindelijk is het de vrouw van de boer die haar zin krijgt en de waardin overhandigt haar het geld (vs. 552). Hier overhandigt de waardin de vrouw mogelijk een aantal muntjes of een zakje waarin het geld zit.

Als einde van de klucht houdt de vrouw nog een slotmonoloog waarin zij de toeschouwers toespreekt om te leren van de fouten van de man en dat enkele waardinnen hier een voorbeeld aan mogen nemen (vs. 568). Tijdens de monoloog is het goed mogelijk dat de boer en de waardin enkele passen naar achter doen en de vrouw naar voren stapt terwijl ze de vierde wand doorbreekt en het publiek aanspreekt.

Uit deze analyse is duidelijk geworden dat het toneelspel van de personages op enkele momenten erg beweeglijk is geweest en het gebruik van luide stemmen is goed mogelijk geweest tijdens de opvoering. Daarnaast zijn er mogelijk enkele rekvisieten nodig geweest voor de opvoering, zoals eieren, een half kalf, uitdagende kledij, een tafel met zalfjes en drankjes, een pispot, een kan met wijn, een andere kan voor het geheimzinnige 'medicijn' en ten slotte enkele munten of een geldzakje.

Naast het gebruik van rekvisieten hebben de rederijders in deze klucht relatief veel gebruik gemaakt van de doorbreking van de vierde wand. De duidelijkste gevallen komen voor tijdens de monologen van Meester Marten: 'Nu goeluij' (vs. 465) zegt hij tegen de toeschouwers. Hij prijst zijn koopwaar aan en probeert de passanten, met andere woorden het publiek, over te halen zijn zalfjes en drankjes te kopen. Een ander duidelijk geval is de afsluitende monoloog van de vrouw van de boer (vs. 562-570). Hierin zegt zij dat vrouwen minder snel hun geld zullen verkwisten (vs. 566-567), maar

ook dat waardinnen een les moeten trekken uit de klucht (vs. 568). Het doorbreken van de vierde wand is in deze klucht een middel om het publiek bij de opvoering te betrekken en zorgt voor een komisch effect wanneer Meester Marten zijn zalfjes aan het publiek aanbiedt.

Een nog niet eerder genoemde bevinding is de mogelijkheid om dit toneelstuk met minder dan de voorgeschreven vijf acteurs op te voeren. Zoals in de scène-indeling duidelijk te zien is, is er geen scène waarin meer dan drie personages op het toneel te zien zijn. Dit zou betekenen dat er op elk moment minimaal een acteur in het speelhuis staat, maar naar mijn idee is het ook mogelijk dat een van de acteurs een dubbelrol heeft. Op deze manier kan het toneelstuk ook door vier personen gespeeld worden.

Doordat de boer, de vrouw en Meester Marten een grote rol spelen in de klucht, is het duidelijk dat deze personages ieder gespeeld worden door een vast persoon. De buurman en de waardin spelen echter kleinere rollen en kunnen door één persoon gespeeld worden. De buurman komt enkel in scènes 2 en 8 voor en de waardin komt alleen op het toneel in scènes 5 en 20. Dit betekent dat tussen de eerste opkomst van de buurman in scène 2 en de opkomst van de waardin in scène 5 twee scènes zijn. In de tussentijd is het goed mogelijk dat de buurman zijn mannenkleding uittrekt en snel een jurk aantrekt alvorens weer in scène 5 op het toneel te stappen. Vervolgens zitten er weer twee scènes tussen het afgaan van de waardin en de opkomst van de buurman in scène 8 waardoor het omkleedproces nog een keer voltrokken kan worden. Hierna volgen 11 scènes waarin beide personages niet op het toneel hoeven te staan. De speler heeft nu de tijd om op adem te komen en de jurk van de waardin voor de laatste maal aan te trekken en op te komen in de laatste scène, scène 20. Omdat de twee personages er verschillend uit hebben gezien, de boer is namelijk een man en de waardin is een uitdagend geklede vrouw, zal het publiek bij een dergelijke dubbelrol weinig verwarring hebben gehad. De mogelijkheid om een dubbelrol te gebruiken in de klucht staat nergens aangegeven, maar is naar mijn mening zeker mogelijk.

Uit deze analyse is naar mijn idee duidelijk geworden hoe *Een boer en Meester Marten* mogelijk gespeeld is door de Pellicanisten en dat er zelfs een mogelijkheid bestaat om deze klucht met vier, in plaats van vijf spelers op te voeren. Ik pretendeer niet dat de klucht daadwerkelijk op deze wijze en met deze rekvisieten is opgevoerd, maar door informatie uit de tekst te halen heb ik een mogelijkheid geschetst voor de opvoering van deze klucht. Daarnaast is naar voren gekomen dat de klucht enkele humoristische procedés gebruikt, namelijk de misvatting van de boer van het begrip 'camergang', zijn domme en boerse karakter en het doorbreken van de vierde wand door Meester Marten en de vrouw.

Tot slot

In de voorafgaande paragrafen heb ik het personage van Meester Marten op twee manieren onderzocht en heb ik via tekstuele informatie geprobeerd te achterhalen hoe deze klucht mogelijk is opgevoerd. Er bleek uit de handelingen van Meester Marten dat hij geen echte medicus is, al geven enkele methoden (uroscopie, gebruik van wijn als bestanddeel voor medicijn) wel de indruk dat hij enige medische kennis bezit.

Uit zijn handelingen blijkt dus dat Meester Marten geen echte medicus is, maar ook blijkt hij als personage in de klucht niet te vertrouwen. Hoewel hij meer pragmatisch dan bedrieglijk van aard is, bedriegt hij de boer en zijn zieke vrouw en het loopt niet goed voor hem af.

Uit de opvoeringsanalyse is gebleken dat er in deze klucht misschien gebruik is gemaakt van enkele rekwisieten, zoals eieren, een half kalf, uitdagende kledij, een tafel met zalfjes en drankjes, een pispot, een kan met wijn, een andere kan voor het geheimzinnige 'medicijn' en enkele munten of een geldzakje. Daarnaast is er gebleken dat vooral Meester Marten en de vrouw het publiek aanspreken en daardoor de vierde wand doorbreken. De voornaamste reden hiervoor is het betrekken van het publiek bij de opvoering en het heeft een humoristisch doel. Ook is er een mogelijkheid geopperd waarbij deze opvoering met 5 personages, gespeeld kan worden met slechts 4 acteurs. De buurman en de waardin zouden mogelijk door dezelfde persoon gespeeld kunnen worden. Hoewel er geen aanwijzingen zijn voor een dubbelrol, bestaat deze mogelijkheid wel. 'Hiermee scheij ick er van, ick seght over luijt.'

Emendaties

In onderstaande lijst vindt u de emendaties die ik in de tekst heb verbeterd. Na het versnummer staat eerst de geëmendeerde vorm die in de kritische editie te vinden is en daar achter staat het woord uit de diplomatische editie.

vs. 6: afsnijen < affnijen

vs. 34: slecht < slech

vs. 107-108: Hier stond de clauskop 'Deerste boer' niet aangegeven. Naar mijn idee moet dit wel, omdat de spreekbeurten vóór en na deze spreukbeurt beide toegeschreven zijn aan 'Twijff'.

Aangezien in deze scène (scène 3) geen andere personages op het toneel staan, schrijf ik deze spreekbeurt toe aan 'Deerste boer' en heb ik de bijbehorende clauskop toegevoegd.

vs. 143: dag < dan

vs. 155: sact < sadt

vs. 193: IJgadt < Jigadt

vs. 240: immers < imnners

vs. 241: immers < imnners

vs. 245: penninck < peminck

vs. 268-269: Hier stond de clauskop 'Twijff' niet aangegeven. Naar mijn idee moet dit wel, omdat de spreekbeurten vóór en na deze spreekbeurt beide toegeschreven zijn aan 'Deerste boer'. Aangezien er in deze scène (scène 7) geen andere personages op het toneel staan, schrijf ik deze spreekbeurt toe aan 'Twijff' en heb ik de bijbehorende clauskop toegevoegd.

vs. 276: om tgelt < omt tgelt

vs. 294: penninck < peminck

vs. 353: 'ghijse' < 'halff ghijse'

vs. 361: heeftse < heestse

vs. 362: vertoeftse < vertoestse

Voor het samenstellen van de kritische editie van de Middelnederlandse klucht *Een boer en Meester Marten* heb ik gebruik gemaakt van boek 7 deel G⁴³ uit de reeks van diplomatische transcripties van Hüsken, Ramakers en Schaars van de Haarlemse rederijkerskamer De Pellicanisten. In deze diplomatische transcriptie van Hüsken, Ramakers en Schaars stonden enkele fouten in de tekst. Deze fouten heb ik onder het kopje 'Emendaties' opgesomd. In de editie heb ik de geëmmendeerde vorm opgenomen, zodat het lezen van de tekst makkelijker is voor de doelgroep.

De doelgroep waar ik mij met de editie van *Een boer en Meester Marten* tot richt bestaat uit eerstejaarsstudenten van de opleiding Nederlandse Taal- en Cultuur. Deze groep studenten heeft kennis kunnen maken met Middelnederlandse literatuur en heeft enige basiskennis van de grammatica van het Middelnederlands. Ook veronderstel ik dat zij tot enige moeite bereid zijn om deze teksten te kunnen begrijpen.

Om het de doelgroep gemakkelijker te maken tijdens het lezen van de tekst, heb ik de interpunctie en het hoofdlettergebruik gemoderniseerd. Zinnen beginnen in de kritische editie met hoofdletters, eigennamen en de naam van God hebben in de tekst een hoofdletter gekregen. Door deze veranderingen door te voeren hoop ik de tekst voor moderne lezers begrijpelijker te maken. In de diplomatische editie waren enkele woorden aan elkaar geschreven die in het moderne taalgebruik gescheiden voorkomen. Dit was het geval bij 'mach er' (vs. 10, 48), 'toe genegen' (vs. 16), 'in de' (vs. 36, 121, 370, 415, 519), 'ick er' (vs. 49, 403, 569), 'dat men' (vs. 70, 557), 'behoort men' (vs. 87), 'hiervoor' (vs. 115), 'hoeveel' (vs. 129), 'daervoor' (vs. 162), 'gaet er' (vs. 163), 'aen boort' (vs. 184), 'vaert er' (vs. 189), 'uijtermaeten' (vs. 196), 'terwijl' (vs. 220), 'om den' (vs. 227, 437), 'al den' (vs. 267), 'thuijsgebrocht' (vs. 276), 'in den' (vs. 310, 332, 343), 'mitsdien' (vs. 358), 'uijttermaeten' (vs. 384), 'siet men' (vs. 392), 'van den' (vs. 408, 525), 'moet er' (vs. 443), 'daervan' (vs. 446), 'sloech men' (vs. 508), 'aendoet' (vs. 546) en 'hiermee' (vs. 569).

In mijn brontekst, de diplomatische transcriptie uit boek G, waren de afkortingen opgelost en gecursiveerd. Ik heb deze opgeloste afkortingen overgenomen in mijn editie, maar deze zijn niet langer gecursiveerd, omdat dit mogelijk verwarring kan opleveren bij studenten die niet bekend zijn met het (oplossen van) Middelnederlandse afkortingen en zich af zullen vragen waarom de opmaak bij sommige woorden afwijkt.

Ook heb ik de titel van de klucht vetgedrukt zodat deze meer afsteekt bij de rest van de tekst en het duidelijker wordt om welke klucht het hier gaat. Daarnaast heb ik de clauskoppen veranderd zodat deze meer consequent gebruikt worden en heb ik deze onderstreept om het verschil tussen de clauskoppen en de tekst te vergroten. In de diplomatische editie stond de boer aangegeven als '1. boer' of 'Deerste boer' en de vrouw als 'Boers wijff', 'Twijff' of 'De boer zijn Wijff'. De buurman stond aangegeven als 'Dander boer' en '2. Boer' en de waardin als 'Een waardin'. De clauskop bij de eerste spreekbeurt van Meester Marten luidde: 'Een Quacksalver'. Dit heb ik aangehouden, omdat zijn naam pas in de volgende scène bekend werd aan het publiek (vs. 347). Hierna zijn alle spreekbeurten van Meester Marten aangeduid met de clauskop 'Meester Marten'. Door de clauskoppen tot een enkele vorm aan te passen, de eerste spreekbeurt van Meester Marten daargelaten, hoop ik dat er meer duidelijkheid over de dialogen en monologen ontstaat.

---

⁴² Bij het schrijven van de editie heb ik gebruik gemaakt van *Truwanten* (1978), p. 41-42.

⁴³ W.N. Hüsken, B.A. Ramakers & F.A. Schaars, (eds.) (1997) *Trou Moet Blijcken. Bronnenuitgave van de boeken der Haarlemse rederijkerskamer 'de Pellicanisten'*. Deel 7: Boek G. Assen: Uitgeverij Quarto. Ook beschikbaar via de DBNL.

Verder heb ik de door mij veranderde clauskoppen aangegeven in het rijtje met personages boven de tekst. Het is nu duidelijker welke personages er in de klucht voorkomen. Het woord 'Pausa' heb ik onderstreept om het te onderscheiden van de tekst en om het te onderscheiden van de clauskoppen heb ik het bovendien gecursiveerd. Ook de spreuk van De Pellicanisten en de vermelding van het aantal versregels heb ik gecursiveerd om deze te onderscheiden van de tekst van de klucht.

Aangezien niet verwacht mag worden dat de studenten alle Middelnederlandse woorden uit de klucht kennen, is in de rechterkolom, zoveel mogelijk op dezelfde regelhoogte, een lijst met woordverklaringen opgenomen. Woorden die vaker voorkomen en een eerste keer verklaard zijn, zijn consequent in de verdere tekst nogmaals verklaard. Het is immers onwaarschijnlijk dat studenten woorden voor een eerste keer lezen en direct de betekenis ervan zullen onthouden. Om het ze gemakkelijker te maken, is er voor gekozen de studenten door middel van herhaling van de woordverklaring een handreiking te doen. Daarnaast is er voor gekozen om woorden in enkele gevallen zowel een letterlijke als een figuurlijke betekenis te geven om de woordverklaring meer van toepassing te laten zijn op de in de tekst bedoelde termen. Voor de woordverklaringen is gebruik gemaakt van het MNW en WNT in De Geïntegreerde Taalbank. Verder heb ik waar ik dat nodig achtte extra toelichting op de tekst gegeven in voetnoten.

Bronnen

- De Geïntegreerde Taalbank. Tussen 24-04-2014 en 22-06-2014 geraadpleegd via <http://gtb.inl.nl/>.
- Huizenga, E. (2003) *Tussen autoriteit en empirie: de Middelnederlandse chirurgieën in de veertiende en vijftiende eeuw en hun maatschappelijke context*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Hummelen, W.M.H. (1989) 'Toneel op de kermis, van Brueghel tot Bredero'. In: *Oud Holland*, 103, 1-45.
- Hummelen, W.M.H. (2001) '“Pause” en “Selete” in de *bliscapen*.' In: H. van Dijk, B. Ramakers (eds.). *Spel en spektakel*. (pp. 133-153). Amsterdam: Uitgeverij Prometheus. Ook beschikbaar via de DBNL.
- Hüsken, W.N., Ramakers, B.A. & Schaars, F.A. (reds.) (1997) *Trou Moet Blijcken. Bronnenuitgave van de boeken der Haarlemse rederijderskamer ‘de Pellicanisten’*. Deel 7: Boek G. Assen: Uitgeverij Quarto. Ook beschikbaar via de DBNL.
- Kramer, F. (1993) 'De kwakzalver: een element uit het register van de rederijdersklucht'. In: Berndsen, F.A., Dijk, H. van & Vries, G.J. de (Red.), *Poëtica-onderzoek in de praktijk* (p. 39-52). Groningen: Uitgeverij Passage.
- Kramer, F. (2009) *Mooi vies, knap lelijk: grotesk realisme in rederijderskluchten*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Renckens, C. (2004) *Dwaalwegen in de geneeskunde: over alternatieve geneeswijzen, modeziekten en kwakzalverij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Truwanten: een toneeltekst uit het handschrift– Van Hulthem*. (1987) (derde herziene druk). Uitgegeven en toegelicht door Werkgroep van Brusselse en Utrechtse neerlandici. Utrecht: H&S Uitgevers.